

UPPSALA
UNIVERSITET

Juridiska institutionen

Vårterminen 2022

Examensarbete i straffrätt

30 högskolepoäng

Livstid – det nya normala?

En analys av 2020 års ändring av straffet för mord

Life imprisonment – the new normal?

An analysis of the 2020 amendments of the act on punishment for murder

Författare: Agnes Aggling

Handledare: Universitetslektor Lena Holmqvist

Innehållsförteckning

1	INLEDNING	5
1.1	PROBLEMBAKGRUND	5
1.2	SYFTE.....	6
1.3	METOD OCH MATERIAL	6
1.4	AVGRÄNSNINGAR	8
1.5	DISPOSITION	9
2	STRAFFRÄTTENS PRINCIPER OCH BESTRAFFNINGSIDEOLOGIER	10
2.1	GRUNDLÄGGANDE STRAFFRÄTTSLIGA PRINCIPER	10
2.2	BESTRAFFNINGSIDEOLOGIER.....	11
2.2.1	<i>Ideologierna i det svenska straffsystemet från då till nu</i>	11
2.2.2	<i>Allmänprevention</i>	12
2.2.3	<i>Individualprevention</i>	15
2.2.4	<i>Humanitetsprincipen</i>	16
2.2.5	<i>Straffsystemets olika nivåer</i>	17
2.3	STRAFFRÄTTEN – EN PROBLEMLÖSARE?.....	18
3	PÅFÖLJDSBESTÄMNING	22
3.1	STRAFFVÄRDE	22
3.2	STRAFFMÄTNING	23
3.3	PÅFÖLJDSVAL FÖR MORD.....	24
4	REFORMERNA AV STRAFFSKALAN OCH STRAFFET FÖR MORD	25
4.1	MORDBESTÄMMELEN FRÅN ÅR 1965 OCH FRAMÅT	25
4.2	NYA TAG FRÅN OCH MED ÅR 2020 – LAGSTIFTARENS REVANSCH.....	29
4.3	AVSLUTANDE KOMMENTARER OM REFORMERNA AV STRAFFSKALAN OCH STRAFFET FÖR MORD... 34	
5	STRAFFET FÖR MORD I RÄTTSPRAXIS	39
5.1	PREJUDIKAT	39
5.1.1	<i>NJA 2021 s. 32 "Mordet med kökskniven"</i>	39
5.1.2	<i>NJA 2021 s. 377 "Mordet med brödkniven"</i>	41
5.1.3	<i>NJA 2021 s. 583 "Mordet med hanteln"</i>	42
5.2	PRAXIS FRÅN HOVRÄTTERNA.....	43
5.2.1	<i>Livstids fängelse</i>	43

5.2.2	<i>Slutsatser om livstids fängelse</i>	47
5.2.3	<i>Straff i den övre delen av straffskalan, 17–18 år</i>	49
5.2.4	<i>Slutsatser om fängelse i den övre delen av straffskalan</i>	50
5.2.5	<i>Normalstraffet, 16 år</i>	51
5.2.6	<i>Slutsatser om normalstraffet</i>	53
5.2.7	<i>Straff i den nedre delen av straffskalan, 10–15 år</i>	54
5.2.8	<i>Slutsatser om straffskalans nedre del</i>	54
5.3	AVSLUTANDE KOMMENTARER OM STRAFFET FÖR MORD I RÄTTSPRAXIS	55
6	KRIMINALPOLITISKA REFLEKTIONER	57
6.1	EN POLITISERAD OCH POSTPOLITISERAD KRIMINALPOLITIK.....	57
6.2	VEM ÄR KRIMINALPOLITIKENS NYCKELPERSON?.....	60
6.3	NÅGRA ORD OM ETIK.....	63
7	NÅGRA AVSLUTANDE ORD	65
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	68
	OFFENTLIGT TRYCK	68
	<i>Propositioner</i>	68
	<i>Statens offentliga utredningar</i>	68
	<i>Departementsserien</i>	68
	<i>Övrigt offentligt tryck</i>	68
	LITTERATUR	69
	RÄTTSFALL.....	70
	<i>Högsta domstolen</i>	70
	<i>Hovrätterna</i>	71
	INTERNETKÄLLOR	71

1 Inledning

1.1 Problembakgrund

Det finns knappast något annat juridiskt ämne som tilldrar sig en sådan uppmärksamhet i form av diskussioner och synpunkter bland allmänheten som påföljdsbestämning, närmare bestämt vilken straffrättslig reaktion som ska följa av ett visst brott. Av den anledningen bevakas ämnet hårt av massmedia, och enskilda fall kan tilldra sig enormt med uppmärksamhet. Åsikterna om varför vi straffar går isär och diskussionen om brott och straff är förmodligen lika gammal som mänskligheten själv. Därför är det kanske inte särskilt konstigt att påföljdssystemet är ett juridiskt område som i stor utsträckning blir föremål för lagändringar.¹

Mord är möjligtvis det brottet som upprör och berör allra mest. Brå har tagit fram statistik om dödligt våld sedan år 2002, då 98 fall konstaterades i Sverige. Det kan jämföras med år 2020, då 124 fall konstaterades. Våldet har fluktuerat men det går att iaktta en ökning under de senaste åren.² Kanske har det, i kombination med det ökade gängvåldet³ såväl som vissa medialt uppmärksammade mord⁴ bidragit till att ämnet är mer aktuellt i samhällsdebatten än någonsin. Mot bakgrund av det är det kanske inte helt överraskande att mordbestämmelsen i brottsbalken, BrB, 3 kap. 1 § har blivit föremål för flera lagändringar under drygt ett decennium. Den senaste ändringen trädde i kraft den 1 januari 2020.⁵ Lagstiftarens ambition har på senare tid varit att skärpa straffet för mord och att livstid ska bli normalstraffet på så sätt att det förutsätts utdömas i en majoritet av fallen.⁶

---

¹ Borgeke & Forsgren, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 27, 29.

² Brå, *Konstaterade fall av dödligt våld. En granskning av anmält dödligt våld 2020*, s. 31. ”Dödligt våld” avser fullbordade mord, dråp, barnadråp och misshandel där utgången var dödlig.

³ Brå, *Dödligt våld i den kriminella miljön*, s. 3.

⁴ Exempelvis det s.k. ”Wilma-fallet”, Hovrätten för Västra Sveriges dom den 23 oktober 2020 i mål nr. B 4402-20. Hovrätten ändrade påföljden från livstids fängelse till 18 års fängelse, vilket följdes av starka reaktioner i media.

⁵ Se prop. 2008/09:118, prop. 2013/14:194 och prop. 2018/19:138.

⁶ Prop. 2013/14:194, s. 1 samt bet. 2016/17:JuU16, s. 15.

För egen del betraktar jag förändringen av mordbestämmelsen närmast som ett led i raden av åtgärder på samma tema. Universallösningen till många samhällsproblem verkar idag stivas ”hårdare tag”. Oavsett politisk orientering är det inte längre fråga för den allmänna opinionen *om* straffen ska skärpas; det är fråga om *hur mycket*. Att tycka något annat är närmast kontroversiellt. Ändå är min uppfattning att de flesta jurister varken betraktar den repressiva kriminalpolitiken som något vettigt eller effektivt. Detta har fått mig att fundera kring vissa frågor. Kan allmänhetens vilja tillgodoses utan att det tummas på kvaliteten i lagstiftningen? Var ligger fokus i kriminalpolitiken, och vad är juristers roll i det hela?

1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att utreda och analysera den senaste lagändringen av straffet för mord i ljuset av den svenska straffrättens principer och bestraffningsideologier samt den förändrade kriminalpolitiken. I uppsatsen analyseras dels reformerna av straffskalan och straffet för mord, dels straffet för mord i rättspraxis.

1.3 Metod och material

För att uppfylla syftet tillämpas en rättsdogmatisk metod i uppsatsen. Den rättsdogmatiska metodens syfte beskrivs ofta vara att rekonstruera en rättsregel eller lösa ett rättsligt problem. Svaren finns i rättskällorna: lagstiftning, rättspraxis, förarbeten och doktrin. Argumentationen kan vara bunden och fri. När argumentationen är bunden iakttas rättskällevärdet strikt och när argumentationen är fri kan den inriktas på skälighet och rättvisa. I rättsvetenskapliga sammanhang ägnar sig många åt att analysera rättsregler, vilket uttrycket rättsanalytisk metod beskriver. Den metoden används också.⁷

Rättsdogmatiken har kritiserats för att inte vara en ”riktig” vetenskap. Kritiken kan bero på rättsdogmatikens koppling till politik och moral. Politisk argumentation är nämligen sällan opartisk och politiska beslut får naturligtvis betydelse för rättssystemet, men det innebär inte att rättsdogmatisk argumentation ska jämföras med partipolitisk argumentation. Moral kan uppfattas som en privatsak, men när moralisk argumentation

---

⁷ Kleineman, *Juridisk metodlära*, s. 25–27.

sammanfaller med rättsdogmatisk handlar argumentationen om kritisk social moral, där utgångspunkten utgår från grundläggande mänskliga värden. Utan moral riskerar maktmaskinen att bli godtycklig.⁸

För att uppfylla syftet har uppsatsen straffrättspolitiska och (i synnerhet) kriminalpolitiska inslag och därmed även sådana källor. Det finns en viss skillnad mellan straffrättspolitik och kriminalpolitik. Straffrättspolitik kan avse en samhällelig idédebatt och samhälleligt beslutsfattande i fråga om straffrättsystemet. Kriminalpolitik avser något mycket mer omfattande, nämligen en sådan idédebatt och sådant beslutsfattande men i fråga om alla aspekter av brottslighet och påföljder.⁹ Konkret är kriminalpolitik politiska åtgärder som berör kriminaliteten i samhället. Kriminalpolitiken har också en moralisk dimension.¹⁰

Vad gäller material utgör förarbeten en viktig rättskälla för uppsatsen, eftersom uppsatsen undersöker reformerna av straffskalan och straffet för mord. Juridisk litteratur, doktrin, är en viktig rättskälla för uppsatsen i argumentationssyfte, men doktrin väger ofta inte lika tungt som de andra rättskällorna.¹¹ För att utreda straffet för mord i rättspraxis har jag därutöver analyserat rättsfall. Högsta domstolen har meddelat tre prejudikat sedan lagen ändrades. Jag har även analyserat underrättspraxis från hovrätterna. Rättsfall från hovrätterna är visserligen inte prejudicerande men de kan ge en fingervisning om hur mordbestämmelsen tillämpas i praktiken. Därför fyller rättsfallen från hovrätterna en funktion. Urvalet av nämnda rättsfall gick till som följande. Jag använde sökfunktionen på databasen JUNO och sökte den 19 januari 2022 efter ”mord” och ”3 kap 1 § brottsbalken”. Sedan filtrerades resultatet efter åren 2021 och 2022, rättsområdet straffrätt och rättsfall från hovrätterna. För att få en hanterbar mängd rättsfall har jag sedan endast granskat rättsfall från och med den 14 juli 2021 eftersom det är datumet för det senaste prejudikatet

---

⁸ Jareborg, *Rättsdogmatik som vetenskap*, SvJT 2004, s. 10.

⁹ Jareborg, Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik, Victor (red.), *Varning för straff*, s. 22.

¹⁰ Andersson & Nilsson, *Svensk kriminalpolitik*, s. 7.

¹¹ Kleineman, *Juridisk metodlära*, s. 26.

och således det senaste rättsläget. Inga rättsfall från efter den 19 januari 2022 har beaktats. Sökningen och filtreringen gav totalt 31 rättsfall, varav 13 fall var irrelevanta för studien eftersom brottet var något annat än mord och 4 fall var irrelevanta eftersom den tilltalade antingen frikändes eller var under 21 år när brottet begicks. De 14 rättsfall som sedan återstod har använts som underlag i analysen.

1.4 Avgränsningar

Vissa avgränsningar är nödvändiga för uppsatsen. Kärnan i uppsatsen är straffet för mord, alltså fängelse på viss tid eller livstid, vilket innebär att påföljdsbestämning är ett centralt ämne i uppsatsen. Av den anledningen berörs varken brottsbeskrivningen i BrB 3 kap. 1 § eller frågan om uppsåt särskilt ingående.

En fråga som är närliggande till uppsatsens ämnesområde är gränsdragningen mellan mord och dråp. Gränsdragningen är intressant och aktuell, särskilt i och med att mordbestämmelsen som bekant nyligen ändrats. Med tanke på syftet kommer jag emellertid inte gå in närmare på frågan, vilken i stället får bli föremål för något annat examensarbete.

En alternativ påföljd till fängelse på viss tid eller livstid är att den dömda överlämnas till rättspsykiatrisk vård för det fall han eller hon lider av en allvarlig psykisk störning, BrB 31 kap. 3 §. Psykiska störningar förekommer i några rättsfall i rättsfallsstudien, men ingen av de tilltalade dömdes till rättspsykiatrisk vård. Saken har behandlats i den mån det är intressant för straffvärdet eller straffmättningsvärdet, men i uppsatsen lämnas allvarliga psykiska störningar och rättspsykiatrisk vård inget större utrymme än så.

Det kan möjligtvis hävdas att straffvärdet är mer intressant för uppsatsens ämne än vad straffmätningen är, eftersom straffmätningen tar hänsyn till förhållanden som rör den tilltalade som enskild person. Eventuella billighetsskäl har ändå, för helhetsbildens och tydlighetens skull, beaktats i rättsfallsanalysen i den mån de förekommit i rättsfallen. Rättsfallen är kategoriserade enligt straffmättningsvärdet, och när något rättsfall bytt kategori på grund av billighetsskäl har detta nämnts särskilt.

I flera rättsfall i rättsfallsanalysen har den tilltalade begått annan brottslighet utöver mord. Om den brottsligheten hänförs till tiden före mordet, som misshandel, konsumeras brottet av mordet. Ibland kan brottsligheten dock hänföra sig till tiden efter mordet, som i fråga om brott mot griftefrid, BrB 16 kap. 10 §. Ibland kan det ha förekommit brottslighet även mot en annan målsägande som tas upp i samma åtal. Sådan

brottslighet har sällan någon nämnvärd betydelse för straffet i fråga om mord, vilket ibland uttrycks i domskälen och ibland inte. I rättsfallsanalysen har brottslighet utöver mordet bara berörts för det fall den brottsligheten kan antas ha haft betydelse för straffet.

En fråga som har varit högst aktuell på senare tid, är frågan om unga lagöverträdare. Den 2 januari 2022 slopades den så kallade straffrabatten för unga lagöverträdare i åldern 18–20 år vid allvarlig brottslighet.¹² Lagändringen påverkar straffet för mord för unga gärningsmän, men ändringen var ännu inte aktuell i något fall i rättsfallsstudien. De rättsfall före lagändringen där den tilltalade var ung sållades bort och frågan om unga lagöverträdare berörs inte i någon närmare utsträckning i uppsatsen.

1.5 Disposition

I det följande kapitlet, vilket är kapitel två, behandlas vissa grundläggande principer och bestraffningsideologier. Vidare behandlas straffsystemets olika nivåer och frågan om vilket syfte straffrätten har eller ska ha.

Kapitel tre beskriver först centrala begrepp för påföljdsbestämningen, nämligen straffvärde och straffmätning. Sedan behandlas möjliga påföljdsval för mord.

I kapitel fyra utreds och analyseras reformerna av straffskalan och straffet för mord. Först görs en historisk tillbakablick avseende mordbestämmelsen från år 1965 och framåt, sedan redogör jag för mordbestämmelsen efter den senaste lagändringen. Sist lämnar jag några avslutande kommentarer.

Kapitel fem behandlar straffet för mord i rättspraxis. Först presenteras tre prejudikat från Högsta domstolen, sedan presenteras min rättsfallsanalys av 14 rättsfall från hovrätterna. Sist lämnar jag några avslutande kommentarer.

Kapitel sex behandlar kriminalpolitiska reflektioner, närmare bestämt om en politiserad och en postpolitiserad kriminalpolitik, om vem som är kriminalpolitikens nyckelperson och sist om rättvisa och moral.

I det sista kapitlet, vilket är kapitel sju, ges några avslutande ord.

---

¹² Se prop. 2021/22:17, s. 1.

2 Straffrättens principer och bestraffningsideologier

Följande avsnitt syftar till att ge en överblick av det straffrättsliga systemet. Inledningsvis redogör jag för vissa principer som är grundläggande för systemet. Sedan behandlar jag bestraffningsideologierna, först genom en kort tillbakablick i svensk rättshistoria, sedan för de tre ideologierna som utgör grunden för dagens svenska straffrätt och sist för straffsystemets tre nivåer. Allra sist diskuteras straffrättens syfte.

2.1 Grundläggande straffrättsliga principer

Legalitetsprincipen är inte en princip, utan flera. Den innebär att det ska finnas stöd i författning för brott och straff och att lagtexten ska vara begriplig och precis. Den innebär också ett förbud mot att kriminaliseringen sker retroaktivt strängare och ett förbud mot att rättsregeln tillämpas analogt till nackdel för den tilltalade.¹³

Grundtanken med *proportionalitetsprincipen* är att påföljden ska stå i proportion till gärningens allvar. Den straffrättsliga reaktionen på ett brott ska vara rättvis såväl formellt som materiellt och bedömningen går ut på hur klandervärd en gärning är. Principen bör beaktas såväl på lagstiftarens nivå som på domstolens (se avsnitt 2.2.5).¹⁴ Proportionalitetsprincipen innebär att straffets stränghet ska bestämmas med hänsyn till brottets svårhet.¹⁵ Det finns två olika typer av proportionalitet. Den ena kallas för absolut proportionalitet, vilket innebär att ett visst straff följer av ett visst brott. Denna proportionalitet är kopplad till den allmänna repressionsnivån och straffskalornas minimum och maximum. Den andra kallas för relativ proportionalitet, vilket innebär att ett visst brott förtjänar antingen samma straff som ett annat brott, eller ett lindrigare eller ett strängare.¹⁶

---

¹³ Lernestedt, *Dit och tillbaka igen: om individ och struktur i straffrätten*, s. 71 och Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder*, s. 45–48.

¹⁴ Borgeke & Forsgren, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 40.

¹⁵ von Hirsch, *Proportionalitet och straffbestämning*, s. 62.

¹⁶ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 70–71.

Med *ekvivalensprincipen* avses att lika stränga straff ska följa för brott som är lika svåra.¹⁷ *Förutsebarhetsprincipen* avser individens möjlighet att kunna förutse huruvida en gärning är straffbar, samt i någon mån förutse vilken påföljd som följer av gärningen. Värdet av förutsebarheten är mycket högt, men samtidigt vore en mer exakt förutsebarhet omöjlig. Straffrättssystemet behöver någon måtta av flexibilitet. Förutsebarhet ska genomsyra såväl utformningen av förarbeten och lagstiftning som tolkningen av dem i praktiken.¹⁸

2.2 Bestraffningsideologier

2.2.1 Ideologierna i det svenska straffsystemet från då till nu

Varför ska samhället över huvud taget använda sig av straff? Svaret på denna fråga har de lärde länge tvistat om och vissa svar är enligt Andrew von Hirsch mer tillfredsställande än andra. *Vedergällning* är, enligt honom, ett sådant mindre tillfredsställande svar som ändå åberopas traditionellt. Dess kärna är att ont löses med ont, och vedergällningen innebär att gärningsmannen ska tillfogas samma skada som offret. Det onda som tillfogas gärningsmannen ses som en slags betalning, en moralisk plikt. Vissa är av uppfattningen att vedergällningen härstammar från en grundläggande moralisk intuition. Synsättet liknar närmast den uråldriga talionsprincipen med rötter i Gamla testamentet.¹⁹

Nils Jareborg ser tillbaka på straffrätten som en dyster historia, fylld av maktmissbruk, grymhet, ondska och okänslighet.²⁰ Tanken om mänskligt likaberättigande har haft en mycket liten betydelse historiskt. Det har nästan alltid gjorts skillnad mellan människor och människor, och för att människor ska få utlopp för sin frustration och sitt lidande har brottslingar alltid varit en tacksam syndabock.²¹ Magnus Ulväng redogör för straffandets historia aningen mindre cyniskt, och framför att det finns en strävan efter *humanitet* i

---

¹⁷ Prop. 1987/88:120, s. 77–78 och prop. 2018/19:138, s. 5.

¹⁸ Lernestedt, *Dit och tillbaka igen: om individ och struktur i straffrätten*, s. 71.

¹⁹ von Hirsch, *Proportionalitet och straffbestämning*, s. 35.

²⁰ Jareborg, *Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik*, Victor (red.), *Varning för straff*, s. 19.

²¹ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 94.

straffrätten med gamla anor och i varje fall sedan upplysningstiden har en reaktion mot synnerligen stränga straff vuxit fram.²²

Blickar vi lite längre fram i den svenska rättshistorien vilade straffsystemet, under den tiden när 1864 års strafflag gällde, på en ideologi som motiverade straff mot bakgrund av *allmänpreventiva skäl*. Då inrättades fängelser också för att fången skulle ges tillfälle till religiös ånger och bättring, fängslad i en isolerad cell. Dessa idéer gjorde sig gällande ända fram till 1930-talet. Samhällets dåvarande nya syn på brottslingar, som växte fram under 1900-talets första hälft, revolutionerade fängsvården, där de fängslade förbereddes för en anpassning till samhället. *Behandlingstanken* var genomsyrande och straffet skulle därför präglas av vård. Fångvård övergick därmed till kriminalvård.²³

Brottsbalken trädde i kraft år 1965 och utformades utöver med allmänpreventiva idéer även med *individualpreventiva idéer* i grunden. När påföljdsbestämningssystemet var föremål för kodifiering under 1980-talet uttalades i förarbetena att preventionsteorierna, på grund av en omfattande och välgrundad kritik, inte länge var teoretiskt hållbara. Det anfördes att teorierna bygger på orealistiska förväntningar och ofta uppnås inte den effekten som eftersträvas.²⁴

Straffrättssystemet har än idag allmänpreventiv och individualpreventiv betydelse. Systemet bygger även på humanitet.²⁵ Nedan redogörs närmare för dessa tre ideologier.

2.2.2 Allmänprevention

Det svenska straffsystemet har, eller åtminstone avser att ha, en allmänpreventiv betydelse.²⁶ Allmänpreventionens grundtanke är kort och gott att allmänheten ska avskräckas från brottsligheten genom att brottslingar bestraffas. Läran om allmänprevention förutsätter att människor handlar rationellt. Påverkan på allmänheten kan ske på olika plan och därför kan tre typer av prevention urskiljas. Prevention kan för det första ske genom *omedelbar* avskräckning, vilket sker genom allmänhetens avsky för brottet i

---

²² Ulväng, *Påföljdskonkurrens – problem och principer*, s. 104.

²³ SOU 1986:14, s. 26–28.

²⁴ SOU 1986:14, s. 66–67.

²⁵ Borgeke & Forsgren, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 39, 42.

²⁶ Borgeke & Forsgren, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 168.

kombination med skräck för auktoriteten. Typexemplet är offentliga avrättningar eller andra grymma straff, som verkställdes förr i tiden.

För det andra kan avskräckningen vara *medelbar*, och då sker påverkan på allmänheten genom hotet i lagen om straff och medvetenheten om att straff kommer följa som en konsekvens av brottsligheten. Nu för tiden är det främst en sådan avskräckning som det talas om. För det tredje kan den allmänna preventionen ske genom *moralbildning*, vilket innebär att normbildningen hos människor påverkas genom att straffet i lagen eller domen understryker gärningens förkastlighet. Moralbildningen kan ske såväl genom att existerande föreställningar förstärks som genom att nya föreställningar skapas. Moralbildning kan benämnas som positiv allmänprevention och den omedelbara samt medelbara avskräckningen kan motsatsvis benämnas som negativ allmänprevention. Den positiva allmänpreventionen har dominerat de senaste 50 åren eftersom det, i ett demokratiskt samhälle, är svårt att tolerera en allmänprevention genom ren avskräckning.²⁷

Straffsystemet har en gärningspreventiv inriktning i den meningen att kriminaliseringen av en gärning innebär ett rättsligt hot om att beteendet är otillåtet och medför sanktioner.²⁸ Den allmänpreventiva idén är en relativ straffteori vilket innebär att den förutsätter att straffet har ett syfte.²⁹ En allmänpreventiv straffrättspolitik riskerar därför att bli irrationell om verkningarna av den uteblir. Enligt Nils Jareborg och Josef Zila finns det två problem i sammanhanget. Det ena problemet är att människor i allmänhet tar för givet att strängare straff är synonymt med minskad brottslighet. Människor baserar den synpunkten på ett inbyggt ”sunt förnuft”. Eftersom detta orsakssamband tas för givet pressas politiker hårt för att skärpa straffen. Det andra problemet är att det är nästan omöjligt att genomföra vägledande empirisk forskning, eftersom det inte är möjligt att hålla i ett forskningsprojekt där alla faktorer som påverkar laglydnad iakttas. Faktum är att förändringar i straffsystemet endast spelar en marginell roll i fråga om laglydnad. Undersökningar har enligt Jareborg och Zila nämligen visat att fängelsestraff längre än tre år saknar allmänpreventiv verkan av

---

²⁷ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdlära*, s. 76–77.

²⁸ von Hirsch, *Proportionalitet och straffbestämning*, s. 41.

²⁹ Borgeke & Forsgren, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 35.

betydelse. En marginell ändring av repressionsnivån har ingen allmänpreventiv verkan och verkningarna av en drastisk ändring är ofta snabbt övergående. Förändringar av repressionsnivån är av liten betydelse i sammanhanget jämfört med exempelvis upptäcktsrisken. En hög repressionsnivå kan i stället få motsatt effekt ur allmänpreventiv synpunkt eftersom människor kan lära sig våldsanvändning av staten.³⁰

Enligt Jareborg och Zila tar politiker sällan hänsyn till det ovan nämnda eftersom de vinner på att tillfredsställa sina väljares lösningar. I värsta fall har de högre tilltro till det ”sunda förnuftet” än till forskning. Detta är en farlig väg att vandra på eftersom det kan leda till en ond cirkel av straffskärpningar à la USA och Ryssland, där fängelserna är många och överbelamrade men kriminaliteten likväl är hög i jämförelse med hur det ser ut i Sverige. Straffskärpningsspiralen kan förklaras med att när den minskade kriminaliteten uteblir trots skärpta straff, är lösningen att skärpa straffen ytterligare.³¹ Om allmänpreventiva resonemang får för stort utrymme kan konsekvenserna alltså bli ett högt antal fångar, stora kostnader för såväl ekonomin som i mänskligt hänseende och dåliga resultat avseende brottsutvecklingen i samhället.³²

Som nämnts ovan riskerar allmänpreventionen att bli irrationell om verkningarna av den uteblir. På senare tid har detta bekymmer lösts genom att det blivit vanligare att straffskärpningar motiveras med vad Jareborg och Zila kallar för ”expressiv allmänprevention”. Motiven bakom straffskärpningarna är önskningar i stället för syften, exempelvis att markera, signalera, uttrycka värderingar, visa att det är allvar. Sådana straffskärpningar kan inte kritiserar med hjälp av empiri eller egentligen någon som helst annan kritik; ökar kriminaliteten är det bara helt enkelt läge att lägga in ytterligare en markering. Minskar i stället kriminaliteten behövs ingen åtgärd. Konsekvenserna av expressiv allmänprevention är att straffen kan skärpas utan saklig grund.³³

---

³⁰ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 79–80. Jareborg & Zila hänvisar till undersökningar men det framgår inte vilka.

³¹ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 81–82.

³² Borgeke & Forsgren, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 36.

³³ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 81–80.

2.2.3 Individualprevention

Det svenska straffsystemet har också en individualpreventiv betydelse. I den individualpreventiva straffteorin står den enskilde brottslingen i centrum. Grundtanken är att straff leder till att individen avhålls från ytterligare brottslighet.³⁴ Individualprevention fungerar på tre sätt. För det första genom individuell avskräckning, för det andra genom inkapacitering och för det tredje genom individuell vård eller behandling.³⁵

Individuell avskräckning går ut på att skrämma den enskilde brottslingen till att inte begå fler brott. Det är viktigt att ha i åtanke att människor är olika. För vissa räcker det med en varning, såsom en villkorlig dom. För andra behövs en kännbar bestraffning, alternativt biter inte ens en sådan. Enligt Jareborg och Zila har forskning visat att det inte finns något belägg för att människor kan skrämmas till laglydnad och de menar att flera undersökningar i stället har visat på att hårdare straff leder till ökade återfall i brottslighet.³⁶

Inkapacitering, eller oskadliggörande som det numera talas om, går ut på att brottslingen ska förhindras att begå nya brott genom att brottslingen sätts bakom lås och bom. När fängelsestraffets längd ska bestämmas måste det göras en bedömning av hur mycket brottslighet som kan förhindras. Nyckelordet i bedömningen är ”farlighet”. En sådan strategi är bara rationell om det går att förutse effekterna av den. Stora resurser har lagts ned på försök att förutse återfall, men Jareborg och Zila menar att resultaten har varit nedslående och ungefär lika säkra som ett lotteri. Allvarlig brottslighet, som exempelvis våldsbrott, är mycket svår att förutse. Mot bakgrund av detta förhåller sig svensk straffrättspolitik, till skillnad från amerikansk, avvisande till idéer om oskadliggörande.³⁷

Individuell behandling går ut på att människans felaktiga utveckling kan avhjälpas genom *behandling*. Utgångspunkten är alltså optimistisk. Det personliga ansvaret för brottsligheten är sekundärt eftersom den felaktiga utvecklingen orsakas av omständigheter

---

³⁴ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 85.

³⁵ SOU 1986:14, s. 70.

³⁶ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 86. Jareborg och Zila hänvisar till forskning men det framgår inte vilken.

³⁷ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 87. Jareborg och Zila hänvisar till forskning men det framgår inte vilken.

utanför den enskilde, exempelvis barndom, uppfostran och miljö. Social utsatthet, misslyckanden och missbruk är överrepresenterat bland brottslingarna. Många har psykiska störningar. Ambitionen är att brottslingarna ska behandlas med hjälp av påtvingad vård, vilket kan vara såväl medicinsk som psykiatrisk, psykologisk eller socialterapeutisk. Tanken är god men enligt Jareborg och Zila har forskning visat att brottslighet inte kan motverkas med hjälp av tvingande vård. Detta innebär att ett fängelsestraff inte är mer effektivt ur ett individualpreventivt perspektiv än kriminalvård i det fria. Jareborg och Zila menar dock att forskning har visat att en viss avgränsad grupp människor kan bli hjälpta av påtvingad vård. Därför är ideologin om behandling inte helt betydelslös.³⁸

Om den brottslige återfaller i brott är det individualpreventiva syftet förlorat. I dag saknas möjligheter att förutse återfall för individer och därför skulle ett individualpreventivt straffsystem bygga på gissningar och förhoppningar (en annan sak är att återfall kan förutses på gruppnivå). Trots det menar Jareborg och Zila att de individualpreventiva idéerna inte bör överges.³⁹

2.2.4 Humanitetsprincipen

Det svenska straffsystemet bygger också på tankar om humanitet. I artikel 1 i Förenta nationernas allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna stadgas att alla människor ”har utrustats med förnuft och samvete och bör handla mot varandra i en anda av gemenskap”. Detta är inte helt sant, eller åtminstone fungerar det inte så i praktiken. Idén om mänskligt likaberättigande används snarare som en utgångspunkt för moralisk argumentation.⁴⁰ Idén om humanitet har vissa ledord, nämligen anständighet, tolerans, respekt och förståelse. Straffrättsligt bygger humanitetsprincipen exempelvis på insikten om att straff kan vara stränga och att bestraffningen kan vara socialt destruktiv för den dömda. Oaktat att en person begått en brottslig gärning måste brottslingen ändå behandlas med respekt för sin värdighet.⁴¹ Straffet är ett av samhällets maktmedel, vilket används utan att

---

³⁸ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 88–89. Jareborg & Zila hänvisar till forskning men det framgår inte vilken.

³⁹ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 91–92.

⁴⁰ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 94.

⁴¹ Ulväng, *Påföljdskonkurrens – problem och principer*, s. 102–103.

det leder till något gott för brottslingen. I stället är straffet en reaktion mot den tilltalades brott. En straffrättslig reaktion är ingenting som någon vill utsättas för. Därför är det till exempel av vikt att straffen är humana och att påföljdsbestämningen är återhållsam. Det är viktigt att den enskilde visas respekt och att principen om allas lika värde upprätthålls.⁴² Brutalitet är en dålig idé om syftet är att brottslingen ska förstå att hen gjort fel.⁴³

Idén om humanitet bygger på objektiva och generella kriterier, inte medlidande med den enskilde brottslingen. Den grundar sig inte på någon välvillig behandlingsprincip. I stället är principens budskap enkelt. Budskapet kan sammanfattas med att fängelse bör undvikas och att det, vid bestraffning, finns ett krav på rimlighet och måttlighet. Därutöver bör viss barmhärtighet visas genom förståelse och tolerans inför brottslingens misstag, medkänsla med det lidande som straffet innebär för brottslingen och respekt för att brottslingen kan ta till sig klander.⁴⁴

Argumentet om tolerans går hand i hand med tålmod. Människor är svaga varelser som bör ges en andra chans, kanske även en tredje. Toleransen har dock sina gränser, och till slut tar tålmodet slut. Om för stor vikt läggs vid tolerans riskerar synsättet å ena sidan att krocka med proportionalitetsprincipen. Å andra sidan finns det en stor risk för att respekten för människovärdet endast är ytlig, eftersom lagstiftaren pressas hårt av krav från massmedia på att brottsligheten ska bekämpas effektivt, på att lag och ordning ska upprätthållas och att straffen ska skärpas.⁴⁵

2.2.5 *Straffsystemets olika nivåer*

För frågan om varför vi straffar är det nödvändigt att någon kommentar lämnas om straffsystemets olika nivåer. Systemet kan nämligen betraktas utifrån tre nivåer; kriminalisering (lagstiftarnivå), påföljdsbestämning (domstolsnivå) och verkställighet av påföljd (myndighetsnivå).

---

⁴² Borgeke & Forsgren, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 41–42.

⁴³ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 97.

⁴⁴ Ulväng, *Påföljds konkurrens – problem och principer*, s. 104, 106–107.

⁴⁵ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 94, 98.

Den allmänna uppfattningen är att kriminaliseringar syftar till allmänprevention. Frågan om kriminaliseringarna har någon faktisk verkan är en helt annan fråga och effekterna är oftast svaga, om inte obefintliga. Förbundet mellan kriminalisering och allmänprevention är därför närmast begreppslig. Ibland kan en kriminalisering redan i förväg bedömas bli ineffektiv. Då kan tanken vara att kriminaliseringen ska ingå i det normativa systemet som i sin helhet antas ha en mer betydande, handlingsdirigerande verkan.

Påföljdsbestämning kan däremot aldrig rättfärdigas allmänpreventivt. Påföljdsbestämning innefattar alltid vedergällning i någon mån, men hur vedergällningen ska utformas är en annan femma. Därutöver bryts individualpreventiva tankar mot grundläggande principer.⁴⁶ Principerna som styr är principerna om ekvivalens, proportionalitet och rättslig likabehandling (se avsnitt 2.1).⁴⁷

Inte heller verkställighet kan rättfärdigas allmänpreventivt. Verkställigheten innefattar individualpreventiva hänsyn.⁴⁸

2.3 Straffrätten – en problemlösare?

För att knyta ihop den principiella och ideologiska straffrättssäcken ska här nämnas något om frågan vilket *syfte* straffrätten har eller ska ha. Olika uppfattningar har varit rådande i Sverige under olika tider.⁴⁹ Dag Victor beskriver uppfattningarna genom tiden enligt följande. Under 1950-talet var kriminaliseringsstrukturen tämligen okontroversiell i Sverige. Diskussionen fördes mellan jurister och andra experter och handlade i huvudsak om lagstiftningsteknik. När det väl fördes någon mer allmän, samhällelig debatt handlade debatten i regel om påföljdssystemet. Kriminaliseringsfrågor debatterades endast i enstaka fall. Påföljdssystemet var inte någon större partipolitisk fråga. Det rädde stor enighet om att allmän- och individualprevention var grunden för straffsystemets utformning och tillämpning. Lagstiftarens gav anvisningar om påföljdssystemet endast i en begränsad

---

⁴⁶ Jareborg, Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik, Victor (red.), *Varning för straff*, s. 21

⁴⁷ Victor, Politik och straffsystem – ett drama under utveckling, Victor (red.), *Varning för straff*, s. 62.

⁴⁸ Jareborg, Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik, Victor (red.), *Varning för straff*, s. 21

⁴⁹ Träskman, *Vem är kriminalpolitikens nyckelperson: brottslingen, brottsoffret eller "jag" själv?*, s. 514.

utsträckning och överlämnade bestämningen av systemets konkreta innehåll till domstolarna och verkställighetsmyndigheterna.

När brottsbalken trädde i kraft år 1965 började, som ovan nämnts, kritik riktas mot de individualpreventiva teorierna. När teorierna föll skapades ett tomrum, vilket följdes av att vissa tidsbestämda påföljder avskaffades under slutet av 1970-talet. I samma veva påbörjades projektet om ett förändrat påföljdssystem. Ambitionen var då, mot bakgrund av kriminologisk forskning, att minska användningen och längden av frihetsberövande påföljder.⁵⁰ Tomrummet som skapades går att beskriva som ett famlande i mörker. Hur ska straffrätten legitimeras när den vetenskapliga grunden fallit? I mörkret greppades ett halmstrå, nämligen att allmänheten ska vara viktig för utformningen av kriminalpolitiken.⁵¹

Någonstans runt den tidsperioden trädde politiker fram i rampljuset på den kriminalpolitiska scenen. Tidigare var värdet av enighet stort, men under 1990-talet blev det snarare en dygd att profilera sig i striden. Samtliga partier började betona upprätthållandet av lag och ordning. Reaktionerna på problem skulle vara snabba, tydliga och konsekventa. Rättssystemet skulle tillgodose allmänhetens uppfattning om rimlighet och rättvisa.⁵² Brottslighet gick från att beskrivas som ett socialt problem till att beskrivas som ett samhällsproblem.⁵³ Jareborg skiljer mellan defensiv och offensiv straffrättspolitik, och en redogörelse av de två modellerna bringar förhoppningsvis mer klarhet i problematiken.

Den *defensiva* straffrättspolitiken är idealtypisk och sammanfattar rättsstatens grundläggande värderingar. Idéhistoriskt har modellen sina rötter ur upplysningstidens tankar och människouppfattning. Den defensiva modellen tar ställning mot en överdriven repression. Enligt modellen syftar straffsystemet till att motverka lagligt och olagligt maktmissbruk, såväl från staten som privatjustis. Utgångspunkten är att staten inte är god. Den defensiva modellen karaktäriseras enklast med hjälp av sina principer och garantier, exempelvis att brottstyper måste vara begripliga och bestämda till sin definition och att

---

⁵⁰ Victor, Politik och straffsystem – ett drama under utveckling, Victor (red.), *Varning för straff*, s. 58–61.

⁵¹ Andersson & Nilsson, *Svensk kriminalpolitik*, s. 163.

⁵² Victor, Politik och straffsystem – ett drama under utveckling, Victor (red.), *Varning för straff*, s. 58–61.

⁵³ Andersson & Nilsson, *Svensk kriminalpolitik*, s. 152.

repressionsnivån inte bör vara strängare än vad som är nödvändigt för en tolerabel brottsnivå.⁵⁴

Den *offensiva* straffrättspolitikerna är (som namnet skvallrar om) mer offensivt inriktad. Modellen har förmodligen bland annat sina rötter i att rädslan för maktmissbruk minskat under det förra seklet och i behandlingsoptimismens misslyckande (se avsnitt 2.2.1). Enligt modellen fungerar straffsystemet som ett problemlösande verktyg. Utgångspunkten är att staten är en bundsförvant. Tankar om prevention är dominerande och när straffrätten kritiserar handlar kritiken inte om rättssäkerhetsbrister, utan om ineffektivitet. Enligt den offensiva kriminalpolitikens egna utgångspunkter bygger dess legitimitet på dess effektivitet. Den offensiva modellen karaktäriseras enklast med hjälp av sina metoder och konsekvenser. En metod är exempelvis snabba ingripanden mot ”problemlägen”, exempelvis att repressionsnivån inom straffsystemets samtliga tre nivåer höjs. Konsekvenserna är bland annat minskad rättssäkerhet och att strävan mot en mer återhållsam och human påföljdsbestämning och verkställighet blockeras.⁵⁵

Som nämndes ovan (avsnitt 2.2.5) kan straffsystemet betraktas utifrån tre nivåer. Man kan här tala om en fjärde nivå, nämligen straffsystemets huvuduppgift. Är det att motverka maktmissbruk? Den defensiva modellen svarar jakande, den offensiva svarar nekande. Är det att lösa samhällsproblem? Den defensiva modellen svarar nekande, den offensiva svarar jakande.⁵⁶

Föga förvånande ställer sig många jurister kritiska mot den offensiva modellen. Enligt Jareborg vilar straffsystemets legitimitet i den offensiva modellen på huruvida systemet faktiskt resulterar i brottsprevention. När sådana resultat uteblir ifrågasätts om dess funktion uppfylls, och det leder lätt till en ond cirkel. Ett enkelt svar på varför samhället misslyckats blir därav att straffen inte är tillräckligt höga.⁵⁷ Per Ole Träskman är inne på samma spår och menar att en sådan uppfattning leder till en missvisande tro på

---

⁵⁴ Jareborg, Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik, Victor (red.), *Varning för straff*, s. 22–25, 28.

⁵⁵ Jareborg, Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik, Victor (red.), *Varning för straff*, s. 27–30.

⁵⁶ Jareborg, Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik, Victor (red.), *Varning för straff*, s. 26.

⁵⁷ Jareborg, Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik, Victor (red.) *Varning för straff*, s. 31–32.

kriminaliseringens och straffskärpningarnas betydelse, och därav blir straffrätten förenklad och populistisk. De straffrättsliga lagarna riskerar att stiftas med blott en symbolisk betydelse och med det följer en frustrerad allmänhet eftersom den önskade effekten av regleringen uteblir.⁵⁸ Den faktiska kunskapsnivån är i dessa frågor enligt Victor mycket låg, och tro och åsikter spelar här större roll än vetande.⁵⁹ Enligt Jareborg värnar politiker ofta om uppfattningen att mindre brottslighet följer av strängare straff eftersom de därmed framstår som ”stridsmän i frontlinjen i kampen mot brottsligheten”, och i gengäld möjligtvis får förtroende som riksdagsledamot.⁶⁰

Sammantaget är straffrätten i många delar symbolisk. Med det menas att dess egentliga funktion är något annat än vad den tillskrivs. Straffrätten framställs i dag ofta ett preventivt syfte, men i verkligheten syftar den till att stilla allmänhetens oro, att visa på statens handlingskraft och att ingjuta en tro på att någonting görs åt brottsligheten. Vad blir då det faktiska resultatet? Enligt Jareborg är resultatet ett ökat mänskligt lidande och en dyr nota för skattebetalarna, för en meningslös verksamhet.⁶¹

Det har förmodligen redan och med all önskvärd tydlighet framgått att frågan om vilket syfte straffsystemet har eller ska ha är tätt sammankopplad med kriminalpolitiska frågor. Jag återkommer till fler sådana frågor i kapitel 6. Att jag har fördjupat mig i frågan redan här är för att få ge en bakgrund och del av förklaringen till att mordbestämmelsens straffskala inte ändrades under någon gång under 1900-talet, men flera gånger från år 2009.

---

⁵⁸ Träskman, *Vem är kriminalpolitikens nyckelperson: brottslingen, brottsoffret eller "jag" själv?*, s. 514.

⁵⁹ Victor, *Politik och straffsystem – ett drama under utveckling*, Victor (red.), *Varning för straff*, s. 70.

⁶⁰ Jareborg, *Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik*, Victor (red.) *Varning för straff*, s. 31.

⁶¹ Jareborg, *Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik*, Victor (red.) *Varning för straff*, s. 32.

3 Påföljdsbestämning

I följande avsnitt redogör jag för vissa centrala begrepp för påföljdsbestämningen. Först redogör jag för begreppet straffvärde, sedan för straffmätning och sist för möjliga påföljdsval för mord.

3.1 Straffvärde

Straffvärde är ett begrepp som började användas i den kriminalpolitiska debatten under 1970-talet, och fungerar som ett mått på brottets klandervärdhet. Efter påföljdsreformen 1989 fick begreppet sin definition i lagtext, BrB 29 kap. 1 § 2 st. Enligt definitionen ska en rad faktorer beaktas. Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit. Därutöver ska det beaktas vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta, samt vilka avsikter eller motiv den tilltalade haft. Särskilt ska beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person. Annorlunda uttryckt ingår både gärningens skadlighet eller farlighet och brottslingens skuld i straffvärdet.⁶²

Det går att skilja mellan två slags straffvärden. Det första är det abstrakta straffvärdet, vilket fungerar som ett mått vid en jämförelse av straffskalorna mellan olika brottstyper. Det andra är det konkreta straffvärdet, vilket fungerar som ett mått på den enskilda gärningens svårhet.⁶³

Mätningen av straffvärdet kan ske på olika sätt. Straffskalorna innehåller bara minimum och maximum, vilket innebär att straffvärdet i teorin kan hamna var som helst däremellan, om det inte finns skäl att döma till ett lindrigare eller strängare straff. Jareborg och Zila menar dock att straffskalorna används på ett mindre nyanserat sätt i praktiken och även om en nyansering vore önskvärd kommer det förmodligen alltid finnas ett fåtal steg inom straffskalorna. Bedömningarnas moraliska karaktär gör att det är svårt att precisera dem till exakthet.⁶⁴

---

⁶² Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 105.

⁶³ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 105–106.

⁶⁴ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 111 och Borgeke & Forsgren, *Att bestämma påföljd för brott*, s. 166–168.

Flera olika faktorer ska beaktas inom ramen för BrB 29 kap. 1 § och domstolarna ska utgå från den allmänna värdering som lagstiftaren har uttryckt, samt anpassa sig till praxis, se 1 st. Avseende skada, kränkning och fara beaktas närheten till att intresset eller värdet verkligen kränkts. Insikter, avsikter och motiv har att göra med gärningspersonens uppsåt eller oaktsamhet. För angrepp på liv, hälsa eller trygghet till person ska betydelsen av intresset eller värdet som hotats eller kränkts beaktas.⁶⁵

I BrB 29 kap. 2 § och 3 § har lagstiftaren uppställt kataloger där det framgår vissa försvårande respektive förmildrande omständigheter att beakta vid bedömningen av straffvärdet. Exempel på de försvårande omständigheterna i 2 § är att den tilltalade visat stor hänsynslöshet och att den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig. Ett exempel på de förmildrande omständigheterna i 3 § är att den tilltalade till följd av en allvarlig psykisk störning haft nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd eller annars på grund av psykisk störning haft svårt att kontrollera sitt handlande. Uppräkningarna i 2 och 3 §§ är exemplifierande, vilket innebär att andra omständigheter än dem som anges inom ramen för definitionen i 1 § 2 st. kan beaktas.⁶⁶

3.2 Straffmätning

En straffmätning innehåller flera led och resulterar i ett konkret straff. Först och främst ska straffskalan i det konkreta fallet konstrueras. Varje straffbestämmelse har en brottsbeskrivning samt en straffskala. En särskild straffskala, som konstrueras av den samlade brottsligheten, gör sig gällande om någon döms för mer än ett brott. När det har skett ska straffvärdet sedan fastställas (se avsnitt 3.1). Efter detta ska vissa straffskärpande och straffmildrande omständigheter som inte påverkar straffvärdet beaktas. Vad gäller straffskärpande omständigheter framgår vissa sådana förhållanden i BrB 29 kap. 4 § gällande återfall som kan beaktas i straffskärpande riktning. Vad gäller straffmildrande omständigheter framgår vissa förhållanden i BrB 29 kap. 5 § 1 st. som kallas billighetsskäl.

---

⁶⁵ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 112.

⁶⁶ Prop. 1987/88:120, s. 81, 85.

Eftersom sista punkten i bestämmelsen är allmänt formulerad blir uppräknigen uttömmande. Om billighetsskäl föreligger får rätten, om särskilda skäl påkallar det, till och med döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet, BrB 29 kap. 5 § 2 st. Skälen är nio till antalet och är exempelvis att den tilltalade frivilligt angett sig eller lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för brottets utredning. De påverkar inte straffvärdet utan kan sägas ha att göra med att brottslingen behandlas rättvist. Sedan ska en slutlig straffmätning genomföras. Där beaktas påföljdseftergift enligt BrB 29 kap. 6 §, vilket kan föranledas av billighetsskäl.⁶⁷

3.3 Påföljdsval för mord

När straffmätningen har genomförts aktualiseras frågan om påföljdsval. Det finns flera påföljder av mer eller mindre ingripande grad, exempelvis böter, villkorlig dom, skyddstillsyn och fängelse, BrB 1 kap. 3 §. Påföljdsvalets huvudregel framgår av BrB 30 kap. 4 §. I bestämmelsen stadgas att rätten, vid val av påföljd, ska fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse, och därvid beaktas billighetsskäl. Skäl för fängelse är brottslighetens straffvärde och art samt tidigare brottslighet. Med andra ord finns det en presumtion mot fängelse. För påföljdsval vid mord framgår det dock redan av bestämmelsen i BrB 3 kap. 1 § att det är fängelse som gäller. Det enda alternativet till fängelse är att rätten enligt BrB 31 kap. 3 § kan överlämna den dömda till rättspsykiatrisk vård för det fall hen lider av en allvarlig psykisk störning.⁶⁸

Fängelse döms ut på viss tid eller på livstid. Fängelse på viss tid får minimalt vara 14 dagar och maximalt 18 år, BrB 26 kap. 1 §. För mord är straffskalan fängelse på viss tid, 10 till 18 år, eller fängelse på livstid, BrB 3 kap. 1 §. Ett livstidsstraff är inte tidsbestämt. Den som dömts till livstids fängelse kan efter att 10 år har avtjänats ansöka om att få livstidsstraffet omvandlat till ett tidsbestämt straff, enligt 3 § lagen (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid. Ansökan tas enligt 6 § upp av Örebro tingsrätt.

---

⁶⁷ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 124–138.

⁶⁸ Om brottet är att anse som mindre grovt med hänsyn till omständigheterna aktualiseras dråp i stället för mord, BrB 3 kap. 2 §.

4 Reformerna av straffskalan och straffet för mord

Följande avsnitt syftar till att utreda och analysera reformerna av straffskalan och straffet för mord. Inledningsvis gör jag en historisk tillbakablick avseende mordbestämmelsen. Uppsatsen gör inte anspråk på att vara rättshistoriskt heltäckande, varför redogörelsen endast klargör hur straffet för mord såg ut från och med år 1965 och framåt. Sedan redogör jag för straffet för mord efter lagändringen den 1 januari 2020. Sist i kapitlet lämnar jag några avslutande kommentarer angående reformerna.

4.1 Mordbestämmelsen från år 1965 och framåt

Vid straffmätningen för mord hade domstolen, när brottsbalken trädde i kraft år 1965, att välja mellan två alternativ; antingen dömdes gärningsmannen till ett tidsbestämt fängelsestraff på tio år eller till fängelse på livstid.

Lydelsen i BrB 3 kap. 1 § från år 1965

”Den som berövar annan livet, dömes för mord till fängelse i tio år eller på livstid”.

Straffskalan för mord såg sedan likadan ut i över fyra decennier. I NJA 2007 s. 194 uttalade Högsta domstolen att livstidsstraffet endast borde förbehållas de allvarligaste fallen av mord. Därefter följde ett antal underrättsdomar där den tilltalade, med hänvisning till 2007 års avgörande, dömdes för mord till fängelse i 10 år. Mot bakgrund av underrättsdomarna ansåg regeringen⁶⁹ liksom Straffnivåutredningen⁷⁰ och majoriteten av remissinstanserna, att det fanns behov av en nyansering av straffmätningen för mord. År 2009 ändrades därför straffskalan.

Lydelsen i BrB 3 kap. 1 § från år 2009

”Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller på livstid”.

---

⁶⁹ Prop. 2008/09:118, s. 26.

⁷⁰ SOU 2007:90, s. 137.

Lagändringen syftade till att straffmätningen skulle nyanseras och att nivån för det tidsbestämda fängelsestraffet skulle höjas. Ett av skälen som anfördes för ändringen var att proportionalitetsprincipen inte fick tillräckligt genomslag enligt den tidigare gällande lydelsen. Ett sådant läge ansågs inte vara tillfredsställande eftersom varje enskilt fall kan skilja sig åt.⁷¹ Vidare anfördes att samhällets acceptans för våld minskat och att det därför fanns ett ökat behov för en strängare syn på mord.⁷²

Straffmätningen för mord kom att förändras ytterligare efter Högsta domstolens uppmärksammade dom i NJA 2013 s. 376, det så kallade ”*Bajonettmordet*”. I domskälen gick Högsta domstolen igenom förarbetena för 2009 års lagändring, och konstaterade att lagstiftarens uppfattning antagligen var att utgångspunkten avseende straff för mord skulle vara tolv års fängelse. Mot bakgrund av den senare straffmättningsreformen⁷³ ansåg Högsta domstolen emellertid att utgångspunkten för mord i stället skulle vara 14 års fängelse. Det innebar att straffet skulle bestämmas till tio års fängelse om omständigheterna var att anse som förmildrande, tolv års fängelse om omständigheterna sammantaget i någon mån talade för ett lägre straff, 16 års fängelse när omständigheterna tydligt talade för ett högre straff och 18 år när omständigheterna sammantaget var mycket försvårande. Fängelse på livstid skulle endast tillämpas då ett straff om 18 år inte var tillräckligt.⁷⁴

Knappt ett år efter 2013 års rättsfall och när mindre än fem år passerat sedan den senaste lagändringen trätt i kraft, överlämnades en ny proposition till riksdagen med förslag om en ny ändring av mordbestämmelsen. Lagstiftaren konstaterade att påföljden i praxis i regel var ett tidsbestämt straff oaktat lagändringen från 2009 av BrB 3 kap. 1 § och att livstidsstraffet endast aktualiserades för de allvarligaste fallen. Trots att bestämmelsen nyligen reformerats i en skärpande riktning ansåg alltså regeringen att straffet för mord ändå borde skärpas ytterligare ett steg.⁷⁵

---

⁷¹ Prop. 2008/09:118, s. 1, 25–26.

⁷² SOU 2007:90, s. 15.

⁷³ Se prop. 2009/10:147. Reformen skärpte straff för allvarigare brottslighet, bl.a. genom tillägget av sista meningen i BrB 29 kap. 1 § 2 st.

⁷⁴ NJA 2013 s. 376, p. 29–30.

⁷⁵ Prop. 2013/14:194, s. 14.

Lydelsen i BrB 3 kap. 1 § från år 2014

”Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio år och högst arton år, eller, om omständigheterna är försvårande, på livstid”.

Som skäl för lagändringen angavs återigen att synen på allvarliga våldsbrott förändrats till följd av samhällsutvecklingen. Regeringen anförde att sådana varaktiga förändringar kan utgöra skäl för lagändring. En sådan förändring i fråga är exempelvis en ökad medvetenhet om att ett angrepp på en enskilds fysiska integritet kan leda till psykiska besvär, utöver de mer självklara fysiska besvären. Vidare påverkas offrets omgivning och eftersom brottsligheten skapar rädsla begränsas en större krets människor. Regeringen bedömde att samhällets reaktion, där livstidsstraffet ingår som en viktig funktion, inte helt återspeglade brottslighetens allvar. Regeringen anförde att en indirekt preventiv effekt inte var utesluten eftersom samhällets avståndstagande från våld markeras och på så sätt bekräftas och förstärks samhällets negativa attityd till brottsligheten.⁷⁶

De försvårande omständigheterna som tidigare skulle tala för ett högt tidsbestämt straff skulle nu i stället tala för ett livstidsstraff. Tillämpningen av straffskalans nedre del skulle i sin tur påverkas genom att de övriga, kortare, straffen nu i stället skulle fördelas över hela straffskalans, och inte bara i den lägre delen av den. För lagändringen var utgångspunkten fortfarande att straffet för mord skulle vara tidsbestämt i ett fall där det saknades såväl förmildrande som försvårande omständigheter. Skillnaden blev att placeringen på straffskalans försköts uppåt. Visionen var att när livstidsstraffet tillämpas oftare skulle de lägre straffen fördelas över hela straffskalans, inte bara i den lägre delen. Syftet med ändringen var sammantaget att fängelse på livstid skulle utgöra normalstraffet på så sätt att straffet förutsattes utdömas i en majoritet av fallen.⁷⁷

---

⁷⁶ Prop. 2013/14:194, s. 13–15.

⁷⁷ Prop. 2013/14:194, s. 1, 24–25.

Lagförslaget möttes av flera kritiska remissvar.⁷⁸ Det möttes också av flera hårda synpunkter från Lagrådet. Lagrådet ansåg att reformen framstod som tämligen marginell mot bakgrund av avsaknaden av en gradindelning i bestämmelsen. Lagtekniskt framstod bestämmelsen enligt Lagrådet snarare som begränsande, eftersom livstids fängelse alltid ingår i straffskalan avseende mord. Vidare ansåg Lagrådet att konstruktionen av bestämmelsen enkelt kunde missförstås som att livstids fängelse var obligatoriskt för ett fall med försvårande omständigheter. Kritiken avsåg med andra ord bristande tydlighet. I resonemanget framhöll Lagrådet även konstruktionens betydelse i och med att det gäller mord. Flera uttalanden i lagrådsremissens motiv blev, enligt Lagrådet, inadekvata. Lagrådet varnade även för att regeringen underskattade tolkningssvårigheterna som skulle följa med ett genomförande av lagförslaget och förutsåg att förslaget skulle medföra tillämpningssvårigheter.⁷⁹ Regeringen delade emellertid inte Lagrådets lagtekniska kritik. Regeringen anförde i stället, utan någon mer djupgående motivering, att reformen snarare skulle innebära en väsentlig skärpning och valde att lägga fram lagtexten som förslag.⁸⁰

I NJA 2016 s. 3, ”*Bultsaxmordet*”, prövade högsta instans den nya lagen för första gången. I prejudikatet konstaterade en majoritet bestående av tre justitieråd i Högsta domstolen att det fanns en motsättning mellan den nya lagstiftningen och förarbetena från 2009 och slutsatsen blev att den nya reformen inte ändrade rättsläget som gällt sedan 2013 års fall.⁸¹ I praktiken innebar NJA 2016 s. 3 att Högsta domstolen underkände 2014 års reform. Problemet var att förändringen av lagtexten närmast uttryckte motsatsen till lagstiftarens ambition att skärpa straffmätningen påtagligt eftersom förutsättningen ”försvårande” tillfördes i lagtexten.⁸² Lagrådets kritik kan tolkas som att den politiska repressiva viljan var större än förmågan.⁸³ Kritiken efter utfallet i NJA 2016 s. 3 lät inte vänta på sig och 2014 års reform kallades i media bland annat för ”ett djupt genant fiasko”.⁸⁴

---

⁷⁸ Se prop. 2013/14:194, s. 15–16.

⁷⁹ Lagrådets yttrande den 6 februari 2014, Skärpt straff för mord, s. 1–4.

⁸⁰ Prop. 2013/14:194, s. 22.

⁸¹ NJA 2016 s. 3, p. 18, 26.

⁸² Asp, *Straffet för mord*, JP 2016, s. 147, 162–163.

⁸³ Andersson & Nilsson, *Svensk kriminalpolitik*, s. 224.

⁸⁴ Cantwell, *Nya mordlagen ett djupt genant fiasko*, Aftonbladet, 4/2 2016.

4.2 Nya tag från och med år 2020 – lagstiftarens revansch

Efter det minst sagt misslyckade utfallet i NJA 2016 s. 3 gav chefen för Justitiedepartementet en utredare uppdraget att överväga utformningen av lagen. Regeringen hade ombetts av riksdagen att återkomma med ett nytt lagförslag som skulle säkerställa genomslaget av riksdagens vilja, nämligen en ökad tillämpning av livstidsstraffet för mord och att livstidsstraffet blir normalstraffet på sådant sätt att det förutsätts utdömas i en majoritet av fallen.⁸⁵

År 2017 kom promemorian med utredarens förslag, Ds 2017:38, och därmed var det åter dags för de lärde att tvista om bestämmelsens formulering. Utredarens uppdrag var att överväga den lagtekniska formuleringen i BrB 3 kap. 1 § för att användningen av livstids fängelse ska öka. Utgångspunkten var att påföljden ska bestämmas till livstids fängelse i de fall där påföljden tidigare bestämdes till längre än normalstraffet, som då var 14 år. Huruvida det finns ett behov av detta eller huruvida det överhuvudtaget är lämpligt ingick alltså inte i uppdraget.⁸⁶

Enligt utredaren väljer lagstiftaren vanligtvis mellan två metoder när straffet för ett visst brott ska skärpas. Antingen höjs minimistraffet eller så införs en särskild straffskala som gäller för särskilt allvarliga fall. Hon anförde att även andra lagstiftningsmetoder har prövats tidigare. Ett sådant exempel är 2014 års formulering av mordbestämmelsen (se avsnitt 4.1). Utredaren menade att det upplägget bryter mot brottsbalkens systematik eftersom det där i regel inte ges några särskilda anvisningar för påföljdsbestämningen i enskilda straffbud. Hon menade dock att det samtidigt finns förebilder till upplägget och att det i sig är fullt godtagbart att lämna direkta riktlinjer i lagtext.⁸⁷

Utredaren presenterade fyra sorters lagstiftningstekniker som hon bedömde skulle kunna leda till det önskade resultatet, alltså skärpta straff. *För det första*, införande av en särskild straffskala för brott som är grovt. *För det andra*, införande av en särskild straffskala för brott som är mindre grovt. *För det tredje*, att det i lagtexten lämnas exempel på

---

⁸⁵ Bet. 2016/17:JuU16, s. 17–18.

⁸⁶ Ds 2017:38, s. 45. Utredaren var lagmannen Ylva Norling Jönsson.

⁸⁷ Ds 2017:38, s. 52.

omständigheter som talar för livstids fängelse. För det fjärde, att livstids fängelse pekats ut som normalstraff i lagtexten. Utredaren anförde att det finns stora krav på lagstiftningens tydlighet eftersom livstids fängelse är det strängaste straffet som kan utdömas.⁸⁸ Utredarens förslag blev slutligen det fjärde alternativet. Hon menade att lösningen har flera fördelar; lagen hålls kortfattad och närmare förtydliganden överlämnas därmed till förarbetena och på så sätt kan straffmätningen vara nyanserad och anpassningsbar. Ett visst mått av obestämdhet kan vara nödvändigt för att domstolarna i varje enskilt fall ska kunna ta hänsyn till fallets särskilda omständigheter.⁸⁹

Utredarens förslag, alltså att livstidsstraffet pekats ut som normalstraffet i lagtexten, avvisades emellertid av regeringen. Remissinstanserna hade nämligen invändningar mot förslaget som inte kunde bortses ifrån. Invändningarna riktade sig exempelvis mot legalitetshänsyn, brist på tydlighet eller förståelighet, presumerade svårigheter i rättstillämpningen, avvikelse från brottsbalkens systematik och bristande nyansering. Två remissinstanser, Stockholms universitet och Svea hovrätt, ansåg att det i lagtexten i stället bör anges exempel på vilka omständigheter domstolen ska beakta som skäl för livstids fängelse; med andra ord, i enlighet med utredarens tredje alternativ.⁹⁰

Anledningen till att utredaren valde att inte föreslå alternativ tre var att övervägande skäl, enligt henne, talade emot tekniken. Utredaren menade att det finns en risk för att domstolen lägger för stor vikt vid de uppräknade omständigheterna och att andra försvårande faktorer inte får samma genomslag. Vidare anfördes att lagstiftaren normalt brukar avstå från alltför detaljerade riktlinjer avseende påföljdsvalet i bestämmelsen och att det i stället brukar ges utrymme till domstolen för att göra straffmätningen nyanserad och anpassningsbar. En kortfattad bestämmelse ger således mer flexibilitet. Dessutom har denna lagstiftningsteknik förut ansetts olämplig eftersom den ansågs strida mot brottsbalkens systematik. Utredaren påpekade även att det kan vara vanskligt att göra urvalet av vilka omständigheter som ska anges i lagen.⁹¹

---

⁸⁸ Ds 2017:38, s. 53–60, 66.

⁸⁹ Ds 2017:38, s. 72–73.

⁹⁰ Prop. 2018/19:138, s. 17–21.

⁹¹ Ds 2017:38 s. 55, 70–71.

Enligt regeringen bör de redovisade svårigheterna inte underskattas, men inte heller överdrivas. Domstolarna är vana vid att hantera exemplifierande uppräknings, och lagstiftningstekniken är bekant och fungerande. Dessutom finns det, enligt regeringen, goda skäl för att ange sådana omständigheter i förslaget. Även fast lagstiftningstekniken är ny i sammanhanget är den inte oprövad. Möjligheten att beakta ytterligare omständigheter utöver de uppräknade ger domstolen förutsättningar för att göra en helhetsbedömning av samtliga omständigheter, såväl försvårande som förmildrande, och på så sätt komma till det mest rimliga resultatet. Dessutom menade regeringen att kraven på legalitet, tydlighet och förutsebarhet tillgodoses.⁹²

När regeringen därmed bestämt sig för att en exemplifiering av omständigheter som talar för livstids fängelse är det bästa alternativet, återstod den inte helt enkla frågan *vilka* omständigheter som ska räknas upp i lagtexten. Utredaren lämnade nämligen inga sådana förslag i promemorian. I 2014 års förarbeten försökte olika sådana omständigheter att utrönas.⁹³ Dessa omständigheter identifierades utifrån en sammanställning av domar.⁹⁴ I förarbetena uttalades att det inte alltid gick att med säkerhet utröna vilka omständigheter som varit avgörande för fängelsestraffets längd, eftersom en helhetsbedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet alltid ska göras. Några omständigheter återkom dock, och de framstod därför som särskilt viktiga. I de flesta fall motsvarades dessa omständigheter av de försvårande omständigheterna som anges i 29 kap. 2 § brottsbalken, och sådana omständigheter som angavs som exempel i 2009 års förarbeten.⁹⁵

---

⁹² Prop. 2018/19:138, s. 22–23. Jag har redogjort för alla dessa förslag och hur de uppfattats för att visa att det är svårt att tänka sig att mordbestämmelsen skulle kunna utredas ännu mer, eller ännu fler gånger.

⁹³ Prop. 2018/19:138, s. 23.

⁹⁴ Dels från en sammanställning av domar mellan 1 juli 2009 och 23 juni 2011, vilken Åklagarmyndigheten genomförde, se RättsPM 2011:6, dels från domar mellan 24 juni 2011 och 31 mars 2013, vilka Justitiedepartementet tog del av, se Ds 2013:55, s. 34–36.

⁹⁵ Prop. 2018/19:138, s. 23–25. I Ds 2017:38 presenterades en komplettering av senare domar. Enligt regeringen ger kompletteringen dock inte anledning att frångå bedömningen som baserades på sammanställningen från 2014 års förarbeten.

Dessa omständigheter var följande;

- ”brottet har föregåtts av noggrann planering eller har präglats av särskild förslagenhet,
- gärningen har varit särskilt hänsynslös genom att den medfört ett svårt lidande för brottsoffret (kraftigt våld, omfattande eller allvarliga skador, svår smärta, gärningens karaktär av avrättning, utdraget förlopp eller stark dödsångest),
- brottet har riktat sig mot en närstående,
- brottsoffret har befunnit sig i en skyddslös ställning,
- brottet har utförts i offrets hem,
- brottet har förövats inför ögonen på närstående till offret, t.ex. offrets barn,
- brottet har syftat till att främja eller dölja annan brottslighet,
- brottet har begåtts i samband med brott i vinningssyfte,
- gärningsmännen har varit i numerärt överläge,
- brottet har inneburit ett angrepp på någon i dennes tjänsteutövning, eller
- brottet har begåtts med sådan avsikt som anges i 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott utan att straffansvar enligt det lagrummet föreligger”.

Faktorerna ovan är av varierande slag och specifikhetsgrad. Regeringen konstaterade att omständigheterna som ska uppräknas i lagtexten varken får vara för snäva, specifika eller detaljerade men samtidigt inte för vida.⁹⁶ Svea hovrätt lämnade i sitt remissvar ett förslag på vilka omständigheter som kan räknas upp i lagtexten.⁹⁷ Regeringen anslöt sig till förslaget och menade att Svea hovrätts föreslagna omständigheter var väl avvägda och på ett bra sätt åskådliggör de omständigheter som bör tala för livstids fängelse i påföljdsbestämningen.⁹⁸ Lagstiftarens revansch lyder därmed som följer.

Lydelsen i BrB 3 kap. 1 § från år 2020

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller på livstid. Som skäl för livstids fängelse ska det särskilt beaktas om gärningen föregåtts av noggrann planering, präglats av särskild förslagenhet, syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, inneburit svårt lidande för offret eller annars varit särskilt hänsynslös.

---

⁹⁶ Prop. 2018/19:138, s. 25–26.

⁹⁷ Svea hovrätts yttrande den 30 november 2017, dnr. HSV 2017/843, s. 2.

⁹⁸ Prop. 2018/19:138, s. 26–28.

Svea hovrätts bedömning var att dessa fem omständigheter täcker även andra försvårande omständigheter, såsom att brottsoffret var någon närstående eller befann sig i en skyddslös ställning och att brottet begicks inför ögonen på brottsoffrets närstående. Eftersom uppräknningen inte är uttömmande utan *exemplifierande* lämnas det samtidigt utrymme för att domstolen ska kunna göra en helhetsbedömning, där resultatet blir det mest rimliga i varje enskilt fall.⁹⁹

Regeringen konstaterade att de tre första skälen (noggrann planering, särskild förslagenhet och syfte att främja eller dölja annan brottslighet) kan hänföras till gärningens sammanhang, medan det fjärde (svårt lidande) tar sikte på brottsoffrets situation. Det femte skälet (särskilt hänsynslös) fungerar som en mer allmän omständighet och betonar att andra omständigheter än de övriga fyra kan tala för ett livstidsstraff. Tanken är att skälet ska fånga upp sådana särskilt graverande omständigheter som bör tala för livstids fängelse, men som ändå inte passar in uttryckligen i lagtexten. Enligt regeringen har formuleringens övergripande karaktär ett värde i sig eftersom omständigheten påminner om den helhetsbedömning som ska göras, och torde minska risken att andra förhållanden än de som ska beaktas särskilt glöms. Vid bedömningen av särskild hänsynslöshet är allmänt formulerade kvalifikationsgrunder av intresse. De rör oftast brottsoffrets situation alternativt karaktären på angreppet; att brottsoffret befinner sig i numerärt underläge, en skyddslös ställning eller är i beroende ställning i relation till gärningsmannen.¹⁰⁰

Lagrådet lämnade regeringens förslag utan erinran.¹⁰¹ Sammantaget innebär lagändringen att sådana omständigheter som tidigare talade för ett fängelsestraff i den övre delen av straffskalan nu talar för att ett livstidsstraff ska utdömas. Saknas omständigheter som talar för livstids fängelse ska straffet vara tidsbestämt. Lagändringen får konsekvenser även för den nedre delen av straffskalan, men regeringen framhöll att avsikten med lagändringen inte är att någon viss del i den tidsbestämda skalan ska tillämpas mer sällan än tidigare.¹⁰²

---

⁹⁹ Svea hovrätts yttrande den 30 november 2017, dnr. HSV 2017/843, s. 2.

¹⁰⁰ Prop. 2018/19:138, s. 27–28. Närmare om kvalifikationsgrunderna, se prop. 2015/16:113, s. 66.

¹⁰¹ Lagrådets yttrande den 2 maj 2019, Straffet för mord, s. 1.

¹⁰² Prop. 2018/19:138, s. 29.

4.3 Avslutande kommentarer om reformerna av straffskalan och straffet för mord

Ovan har jag redogjort för turerna kring straffskalan och straffet för mord från 1965 till idag. Om jag skulle beskriva det hela med ett ord skulle jag kanske välja ”rörigt”. Reformerna ger minst sagt upphov till en del reflektioner. Faktumet att mordbestämmelsen ändrats tre gånger inom loppet av 13 år är redan anmärkningsvärt i sig. Fiaskot från år 2016 gör det inte mindre remarkabelt. Att lagstiftaren sedan uppdrar en utredare till att utreda utformningen av straffbestämmelsen, avvisar utredarens förslag och slutligen ansluter sig till *en* hovrätts förslag ur *ett* remissvar, sätter kronan på verket.

Först och främst finns det anledning att fundera kring lagändringarnas syften. Lagändringen från 2009 syftade till att höja straffnivån för det tidsbestämda straffet och därmed niansera straffmätningen. Lagändringarna från 2014 och 2020 syftade till att livstidsstraffet skulle användas i betydligt större utsträckning än tidigare och utgöra normalstraffet i den meningen att det förutses utdömas i en majoritet av fallen. I de två senare förarbetena framgår det med all tydlighet att frågan om huruvida en sådan ändring är lämplig är av sekundär betydelse. Det reflekteras överhuvudtaget inte om lämplighet, förutom i vissa pikande remissyttranden.¹⁰³

Sedan finns det anledning att fundera över hur bestraffningsideologierna kommit till uttryck i förarbetena. Bestraffningsideologierna diskuteras sällan uttryckligen i förarbetena, men de kan framgå underförstått. Straffnivåutredningen övervägde inför 2009 års lagändring att föreslå livstid som normalstraffet för mord, men av bland annat humanitetsskäl föreslogs inte något sådant.¹⁰⁴ Inför 2014 och 2020 års lagändringar var det tyst om den saken, vilket enligt min mening inte är särskilt konstigt eftersom humanitetshänsyn kan utgöra ett argument mot och inte för livstids fängelse.

Däremot nämndes det i de två senare förarbetena att det inte är uteslutet att lagändringen kan ha vissa preventiva effekter, eftersom skärpningen markerar samhällets avståndstagande till allvarliga våldsbrott och på så sätt bekräftas och förstärks den negativa

---

¹⁰³ Se t.ex. Uppsala universitets remissyttrande den 11 december 2017, dnr. UFV 2017/1735, s. 1–2.

¹⁰⁴ SOU 2007:90, s. 16.

attityden.¹⁰⁵ Som konstaterats ovan (se avsnitt 2.2.2 och 2.2.5) ska kriminaliseringar syfta till allmänprevention. I fråga om straffet för mord är det knappast fråga om någon allmänpreventiv avskräckning, varken omedelbar eller medelbar. Det begås relativt få mord i Sverige per år och det går att tänka sig att de flesta mord som begås inte kan förhindras med straffhot, hur hårda hoten än må vara. Eftersom straffskärpningen ska understryka förkastligheten i mord skulle man kunna tänka sig att det i stället är fråga om moralbildning. Jag får ändå inte intrycket att lagändringarna huvudsakligen handlar om någon moralbildning. I stället är det tydligt att lagändringen handlar om att markera, uttrycka värderingar och visa att det är allvar. Det känns igen från vad Jareborg och Zila kallas för expressiv allmänprevention. Straffet för mord har alltså knappast skärpts utifrån några sakliga bestraffningsideologiska grunder.

I och med att lagändringen snarare ger uttryck för önsknings än syften är det tydligt att livstidsstraffet närmast fyller en symbolfunktion. Att så är fallet är heller ingen hemlighet. Redan under 1980-talets påföljdsreform anfördes det att straffskalorna kan anses uttrycka samhällets värderingar av förkastligheten av olika gärningar och livstidsstraffet visar avståndstagandet från icke önskvärda gärningar.¹⁰⁶ Symbolfunktionen kom även till uttryck i förarbetena inför 2009 års lagändring, med anledning av att vissa remissinstanser ansåg att livstidsstraffet borde avskaffas. Regeringen bemötte remissvaren med att straffet fyller en viktig symbolfunktion i form av samhällets yttersta fördömande.¹⁰⁷

Ett genomgående tema har varit att lagändringarna motiverats på grund av samhällsförändringar, nämligen att samhällets acceptans för våld minskat och att synen på allvarliga våldsbrott förändrats. Den expressiva allmänpreventionen och symbolfunktionen gör att reformerna är svåra att kritisera i bestraffningsideologiskt hänseende. I brist på annat kan man enligt min mening åtminstone dels fråga sig om synen på allvarliga våldsbrott verkligen förändrats, dels hur mycket den synen i sådant fall hann förändras

---

¹⁰⁵ Prop. 2013/14:194, s. 14–15 samt prop. 2018/19:138, s. 15.

¹⁰⁶ SOU 1986:14, s. 163.

¹⁰⁷ Prop. 2008/09:118, s. 25.

mellan 2009 och 2014. Dessutom går det att ifrågasätta om allmänhetens eventuellt förändrade syn på allvarliga våldsbrott verkligen bör läggas till grund för en straffskärpning.

Inför 2020 års lagändring har det lagts krut på legalitetsprincipen. I förarbetena upptar diskussionen om legalitetshänsyn ett relativt stort utrymme. Efter 2016 års fiasko framstår det enligt min uppfattning som helt naturligt. Bestämmelsen har nu formulerats på ett helt annat sätt än tidigare; i stället för att peka mot förarbeten pekar lagstiftaren i stället med hela handen. Det framgår tydligt vad som ska beaktas som skäl för livstids fängelse när omständigheterna har preciserats i BrB 3 kap. 1 §. Av den anledningen har lagstiftaren förmodligen skakat av sig legalitetsbekymren, vilket bekräftas av att Lagrådet lämnade förslaget utan erinran.

I propositionen och departementspromemorian argumenteras det för att tillämpningsområdet för livstidsstraffet blir förutsebart när omständigheterna preciseras i lagtexten. Jag håller i huvudsak med. Det är förmodligen inte särskilt svårt att förutse huruvida en gärning föregicks av noggrann planering. Däremot är det kanske svårare att förutse huruvida en gärning var särskilt hänsynslös. Ännu svårare är det att förutse vad helhetsbedömningen kommer resultera i. Samtidigt är en exakt förutsebarhet omöjlig.

En princip som det däremot inte lagts särskilt mycket krut på i lagstiftningsarbetet är proportionalitetsprincipen. Inför 2009 års lagändring innehade proportionalitet huvudrollen eftersom den dåvarande straffskalan inte ansågs förenlig med principen. Med andra ord ansågs straffet för mord inte stå i proportion till gärningens allvar. Ett genomgående tema var att värdet av en nyanserad straffskala framhölls. När straffskalan nu har förskjutits uppåt blir följderna därför att straffmätningen blir mindre nyanserad. Det framstår nästan som en tillbakastävan för, eller åtminstone en nedprioritering av, proportionalitetsprincipen. Lagändringen ger också upphov till frågan om ekvivalens. Det finns en risk för att lika stränga straff utdöms för brott med olika svårhet när straffskalan förskjutits uppåt.

Det finns även anledning att kommentera den närmare utformningen av mordbestämmelsen. Som tidigare nämnts har lagstiftaren, genom att precisera vilka omständigheter som särskilt ska beaktas som skäl för livstids fängelse, pekat med hela handen och förmodligen löst eventuella legalitets- och förutsebarhetsproblem. Kanske har lagstiftaren dock stört väl hårt. Utredaren valde att inte föreslå lösningen som regeringen senare förespråkade eftersom lagstiftaren normalt brukar avstå från alltför detaljerade riktlinjer avseende påföljdsvaket i lagtext. Petter Asp är av uppfattningen att det finns

många goda skäl för lagstiftaren att vara återhållsam och inte detaljstyra. Straffmätning handlar om den svåra konsten att mäta kvalitet på en skala. Eftersom straffmätningen förutsätter att många faktorer beaktas samtidigt kan det vara problematiskt att ange entydiga och tydliga kriterier i mätningen. Är styrningen för rak och tydlig kommer olika fall att behandlas lika.¹⁰⁸ Precis som utredaren anförde ger således en kortfattad bestämmelse mer flexibilitet. Enligt min uppfattning hör frågan tätt samman med frågor om maktindelning som väckts på senare tid, vilket jag återkommer till i avsnitt 6.1, eftersom det kan ifrågasättas huruvida det är lämpligt att från lagstiftarnivå detaljstyra vad domstolarna ska beakta. Ett motargument mot detta skulle kunna vara att omständigheterna har härletts från domstolarnas egna domar sedan tidigare.

Ett annat skäl för att utredaren inte valde att föreslå den nu gällande lösningen är att lagstiftningstekniken innebär ett stilbrott från brottsbalkens systematik. Enligt Petter Asp har det blivit allt vanligare med lagstiftningsprodukter som bryter mot den befintliga systematiken, och där nya lösningar prövas. Enligt Asp beror det på att straffrätten blivit mer politiskt intressant, och innehållet i förarbetena har därmed till viss del förskjutits från juridik till politik. Ibland påstås det att kvaliteten i lagstiftningsarbetet har försämrats under senare tid. Asps uppfattning är emellertid att påståendet saknar fog för sig, åtminstone för straffrätten.¹⁰⁹

Dennis Martinsson kommenterar utvecklingen som en pingismatch mellan politiker och jurister, där pingisbollen alltså är straffet för mord. Martinsson menar att matchbollarna är orimliga, särskilt mot bakgrund av att det handlar om ett så allvarligt brott som mord.¹¹⁰ För egen del tycker jag att det är en träffsäker beskrivning. Ett genomgående tema i reformerna av straffskalan och straffet för mord är att juristers (Högsta domstolen, Lagrådet och remissinstanser) befogade synpunkter har fått stå tillbaka för den politiska viljan. Jag återkommer till förhållandet mellan juridik och politik i kapitel 6.

---

¹⁰⁸ Asp, *Straffet för mord*, JP 2016, s. 153.

¹⁰⁹ Asp, *Straffet för mord*, JP 2016, s. 168.

¹¹⁰ Martinsson, *Straffet för mord – en pingismatch mellan politiker och jurister*, Gefle Dagblad, 8/11 2018.

Slutligen bör det lämnas någon kommentar om de specifika omständigheter som valdes ut i lagtexten, alltså noggrann planering, särskild förslagenhet, syfte att främja eller dölja annan brottslighet, svårt lidande och särskilt hänsynslös. Att välja ut ett fåtal omständigheter som ska representera ett större antal är ingen enkel uppgift. Som utredaren anförde kan valet bli vanskligt. Hur väl omständigheterna håller i praktiken och hur väl de speglar vad som i allmänhet anses särskilt försvårande är svårt att svara på, det återstår att se. Kanske rättsfallsanalysen i nästkommande kapitel ge en fingervisning.

5 Straffet för mord i rättspraxis

I följande avsnitt redogör jag för straffet för mord i rättspraxis efter 2020 års lagändring. Först presenteras de tre prejudikat som Högsta domstolen hittills meddelat sedan lagstiftningen trädde i kraft. Sedan presenteras min rättsfallsanalys vilken omfattar 14 hovrättsfall. I rättsfallsanalysen har rättsfallen kategoriserats efter fängelsestraffets längd. I de fall då rättsfallen från hovrätterna har uppmärksammats i media, och därför har döpts till något mer etablerat, har detta namn använts. I alla andra fall har jag fingerat ett namn. Varje grupp av hovrättsfall har jag avslutat med sammanfattande slutsatser. Sist i kapitlet lämnar jag några avslutande kommentarer angående straffet för mord i rättspraxis.

5.1 Prejudikat

5.1.1 NJA 2021 s. 32 "Mordet med kökskniven"

I NJA 2021 s. 32 blev den nya mordbestämmelsen för första gången föremål för prövning i högsta instans. Prejudikatfrågan gällde straffet för mord. Bakgrunden till målet var följande. J och E var gifta. T, en bekant till paret, var av uppfattningen att hans brors sambos telefon fanns i parets lägenhet. Enligt T:s utsaga fick han, väl insläppt i parets lägenhet, uppfattningen att paret tagit T:s telefon eftersom den inte fanns i hans kläder. Enligt T blev han förargad när svaret från J uteblev. T skar J med en kniv över halsen och skadorna ledde till att J avled ett antal dagar senare.

Vad gäller rättsläget noterade Högsta domstolen att de omständigheter som uppräknas i mordbestämmelsen inte är gradindelade utan utgör skäl för livstids fängelse i stället för ett tidsbestämt fängelsestraff. Dessa omständigheter bör uppfattas som en sammanfattning av vad som enligt praxis ansetts motivera ett strängare straff än utgångspunkten. Omständigheterna får också ses som en vidareutveckling av de försvårande omständigheterna i 29 kap. 2 § brottsbalken.¹¹¹ Avseende de uppräknade omständigheterna i 3 kap. 1 § brottsbalken framhöll Högsta domstolen vidare att omständigheterna kan föreligga i olika

---

¹¹¹ NJA 2021 s. 32, p. 15–16.

grad och om livstids fängelse ska komma i fråga krävs det att omständigheterna framstår som allvarligare än mord alltid är. Det räcker inte att konstatera att en eller flera sådana omständigheter föreligger, domstolen måste alltid göra en helhetsbedömning av huruvida ett sådant straff är motiverat för gärningen. Med andra ord är utgångspunkten för mord fortfarande ett tidsbestämt straff, men omständigheterna måste nu tala i mindre skärpande riktning än tidigare för att ett livstidsstraff ska aktualiseras. Omständigheterna som uppräknas är, som ovan nämnts, inte uttömmande. För att andra förhållanden än de som anges ovan ska kunna leda till livstids fängelse krävs att de har samma tyngd som de som redan finns uppräknade. För sådant beaktande bör det iakttas restriktivitet.¹¹²

Högsta domstolen konstaterade även att det ges exempel på de uppräknade omständigheterna i motiven, och att dessa bör ges betydelse när lagtexten ska tolkas. Dock måste de ses i sitt sammanhang och domstolen måste bedöma i vilken utsträckning gärningen i helhet präglas av sådana omständigheter och i vilken grad. Varje sådant förhållande ska inte i sig leda till livstids fängelse.¹¹³ Högsta domstolen slog sedan fast att straffvärdets utgångspunkt nu får anses vara 16 års fängelse. Om fängelsestraffet ska vara längre krävs det att omständigheterna är försvårande men inte av ett sådant slag att de föranleder livstids fängelse.¹¹⁴

Högsta domstolen dömde T för mord. Avseende påföljden konstaterade Högsta domstolen att J hade såväl dödsångest som svåra smärtor och förloppet var förenat med *svårt lidande*, men samtidigt pågick lidandet under en begränsad tid eftersom han snabbt fick vård. Angreppet skedde under brutala former och i J:s hem. Trots det var inte handlandet så kvalificerat hänsynslöst att fängelse på livstid kunde komma i fråga. Dessutom var uppsåtet ett likgiltighetsuppsåt, gärningen var en impulshandling utan motiv och T hade visat ånger. Efter helhetsbedömningen framstod gärningen enligt Högsta domstolen inte som så kvalificerat allvarlig att den föranledde livstidsstraff, men omständigheterna var så försvårande att T dömdes till 18 års fängelse.¹¹⁵

---

¹¹² NJA 2021 s. 32, p. 17–18, 21.

¹¹³ NJA 2021 s. 32, p. 22.

¹¹⁴ NJA 2021 s. 32, p. 36.

¹¹⁵ NJA 2021 s. 32, p. 43–44, 49–50.

5.1.2 NJA 2021 s. 377 "Mordet med brödkniven"

I NJA 2021 s. 377 blev den nya mordbestämmelsen föremål för prövning i högsta instans för andra gången. Prejudikatfrågorna gällde dels längden på tidsbestämt fängelsestraff vid mord, dels betydelsen av billighetsskäl i 29 kap. 5 § brottsbalken. Bakgrunden till målet var följande. V och T var sambor. Tidigt en morgon kom ett larmsamtal in från T:s telefon där V angav att hon "knivat" T med en brödkniv. Några minuter senare var ambulans på plats och påbörjade livrättande åtgärder men T konstaterades vara avliden.

Vad gäller rättsläget påminde Högsta domstolen om att utgångspunkten för straffet för mord efter NJA 2021 s. 32 är fängelse i 16 år. Den utgångspunkten innebar att en större differentiering var nödvändig inom den lägre delen av straffskalan, alltså mellan tio och 16 år. Trots att 2020 års lagändring syftade till att skärpa straffen för allvarigare mordfall får lagändringen följdverkningar även för den lägre delen av straffskalan. Ju mer omständligheterna avviker neråt i skalan från 16 år, desto mindre påtagliga följdverkningar.¹¹⁶ Vad gäller straffvärdesänkande omständigheter enligt BrB 29 kap. 3 § förklarades att en försvårande omständighet kan vägas upp av flera förmildrande. Avsaknaden av försvårande omständigheter är inte i sig förmildrande.¹¹⁷ Vad gäller billighetsskäl enligt BrB 29 kap. 5 § förklarades att starka billighetsskäl kan föranleda att straffet för mord ska vara tidsbestämt i den övre delen av straffskalan, i stället för på livstid. Normalt medför billighetsskäl att fängelsestraffet reduceras med ett år. Det krävs mycket starka billighetsskäl eller flera olika med en sammantaget avsevärd styrka för att reduktionen ska vara större än så.¹¹⁸

Högsta domstolen dömde V för mord. Avseende påföljden konstaterade Högsta domstolen att gärningsförloppet var hastigt och det dödliga våldet var kortvarigt. Angreppet var dock präglat av en viss brutalitet. Avseende förmildrande omständigheter så skedde gärningen efter ett handgemäng där V skadades. Hon agerade impulsivt och förhastat och visade djup ånger efteråt. V hade likgiltighetsuppsåt. Efter en avvägning mellan förmildrande och försvårande inslag vägde de förmildrande över och straffvärdet

---

¹¹⁶ NJA 2021 s. 377, p. 13–14.

¹¹⁷ NJA 2021 s. 377, p. 17.

¹¹⁸ NJA 2021 s. 377, p. 20.

motsvarade 14 års fängelse. Med beaktande av flera billighetshänsyn i BrB 29 kap. 5 § 1 st, att hon omedelbart försökte rädda T genom att ringa ambulans (4 p) och att hon i samtalet erkände gärningen (5 p) samt att hon var gravid och tvingades att lämna barnet ifrån sig (9 p), sänkte Högsta domstolen straffet med ett år. V dömdes alltså till 13 års fängelse.

5.1.3 NJA 2021 s. 583 "Mordet med hanteln"

I NJA 2021 s. 583 blev den nya mordbestämmelsen föremål för prövning i högsta instans för tredje gången. Prejudikatfrågan var under vilka förutsättningar mord på närstående ska föranleda livstids fängelse. Bakgrunden till målet var följande. M och R var gifta. Sedan någon tid tillbaka hade R gjort klart för M att hon ville skilja sig. På morgonen, i makarnas lägenhet, tilldelades R ett kraftigt slag i huvudet med en hantel och hon blev sedan strypt.

Vad gäller rättsläget utvecklades omständigheten särskilt hänsynslös. Att ett mord riktar sig mot en nära anhörig kan utgöra särskild hänsynslöshet. Ett annat exempel är att brottsoffret befunnit sig i en skyddslös ställning. Ytterligare exempel är att mordet förövades i offrets bostad eller i närvaro av minderåriga barn när brottsoffret är förälder. Förekomsten av något av exemplen medför emellertid inte att gärningen automatiskt varit särskilt hänsynslös eftersom domstolen ska ta ställning till helheten.¹¹⁹

Högsta domstolen dömde M för mord. Avseende påföljden konstaterade Högsta domstolen att flera omständigheter förelåg så att gärningen skulle betraktas som *särskilt hänsynslös*. Brottet riktade sig nämligen mot hustrun eftersom hon ville skiljas, det förövades i makarnas gemensamma hem och risken var överhängande att makarnas gemensamma barn skulle uppfatta det som hände. Inga förmildrande omständigheter förelåg. Efter helhetsbedömningen framstod gärningen enligt Högsta domstolen som så kvalificerat allvarlig att livstidsstraff kommer i fråga. M utvisades genom hovrättens dom, vilket utgör ett billighetsskäl enligt BrB 29 kap. 5 § 1 st. 6 p. Billighetsskålet var inte enligt Högsta domstolen av det särskilt påtagliga slag som bör krävas för att det ska inverka på påföljden från livstid till viss tid. Efter helhetsbedömningen dömdes M till livstids fängelse.

---

¹¹⁹ NJA 2021 s. 583, p. 19–21, 23.

5.2 Praxis från hovrätterna

5.2.1 Livstids fängelse

I sju rättsfall dömdes de tilltalade till livstids fängelse. I det medialt uppmärksammade "Mordet på resecentrum" hade D gjort sig skyldig till mordet på sin exfru S. De hade varit gifta i många år och hade åtta gemensamma barn. D attackerade S bakifrån med en kniv på resecentrum i Linköping.

Hovrätten dömde D för mord. Avseende påföljden resonerade hovrätten kring flera särskilda omständigheter enligt BrB 3 kap. 1 §. D:s sätt att agera under morddagen, exempelvis att han hade med sig en kniv till resecentrum, innebär att gärningen *präglades av planering*. Attacken överraskade S, som angreps bakifrån på en offentlig plats, och hon saknade möjlighet att avvärja sig. D utdelade ett 40-tal hugg och kniven var mycket stor, alltså präglades angreppet av ett besinningslöst övervåld. Trots att vittnen ingrep med våld för att D skulle sluta, så återvände han till att hugga S. Hovrätten bedömde att attacken var en avrättning. S fick allvarliga och omfattande skador. Händelseförloppet var tillräckligt långt att S kände dödsångest. Hovrätten fann att gärningen innebar *svårt lidande* och var *särskilt hänsynslös*. Andra omständigheter hovrätten beaktade var att S var före detta fru till D och att hon var mor till deras gemensamma barn, hon var med andra ord närstående. Gärningen begicks med avsiktssuppsåt. Vad gäller förmildrande omständigheter led D visserligen av psykisk ohälsa, men enligt hovrätten hade det ingen avgörande betydelse och beaktades därför inte som förmildrande i någon mer betydande mån. Efter helhetsbedömningen dömdes D till livstids fängelse.¹²⁰

I rättsfallet "Grannfejden" hade C gjort sig skyldig till mordet på N. Bakgrunden till målet var följande. Parterna var grannar i en liten by utanför Ramsele och det förelåg en djup konflikt dem emellan. Flera kameror fanns uppsatta på grannfastigheten och filmerna åberopades som bevisning i målet. Under nyårsaftonkvällen talade N med sin bror Ö i telefon. Ö hörde i bakgrunden att grannen C kom hem till brodern. Brodern hade sedan

---

¹²⁰ Göta hovrätts dom den 22 december 2021 i mål nr. B 3480-21.

”hört vissa saker” och därefter fick han inte kontakt med N. Eftersom brodern var orolig kontaktade han polis, vilka anlände under nyårsdagen. N anträffades död i sitt hem.

Hovrätten dömde C för mord. Avseende påföljden konstaterades att flera särskilda omständigheter enligt BrB 3 kap. 1 § förelåg. Att C lurade sig in i N:s bostad på ett bedrägligt sätt (genom att uppge att hans liv var i fara) och att hon behöll vantarna på under hela besöket visar på *viss förslagenhet*. Att C hade en kniv med sig dit visar på *viss planering*. Ytterligare omständigheter var att C angrep en äldre person i sitt hem och angreppet kom överraskande och oväntat för honom. Våldet var kraftigt. N tillfogades ett stort antal knivhugg, 10 st, och av hans skrik – vilka framgår av kameraövervakningen – framgår att han upplevde svår smärta. Förloppet var dock snabbt. Efter dådet stannade C kvar i bostaden i flera minuter, öppnade skåpluckor, och tog med sig N:s läsplatta. Gärningen begicks med avsiktssuppsåt. Vid en samlad bedömning var gärningen *särskilt hänsynslös*. Efter helhetsbedömningen dömdes C till livstids fängelse.¹²¹

I rättsfallet ”Rånmordet” hade V gjort sig skyldig till mordet på O. Bakgrunden till målet var följande. V gick ut, beväpnad med kniv, med avsikt att begå ett personrån för att få pengar till sitt missbruk. Väl ute mötte V på O. O utsattes för sju knivhugg och avled till följd av våldet.

Hovrätten dömde V för mord. Avseende påföljden förelåg flera försvårande omständigheter; V hade avsiktssuppsåt, brottet var instrumentellt och O mördades nära sitt hem när han utförde vardagssysslor (han skulle slänga sopor). Mordet begicks i syfte att nå ett längre bort liggande mål eftersom det skedde i syfte att råna O. Överfallet skedde med upprepat och kraftigt våld och O utsattes för *svårt lidande*. Efter helhetsbedömningen framstod gärningen så kvalificerat allvarlig att V dömdes till livstids fängelse.¹²²

I rättsfallet ”Grannmordet i Uddevalla” hade T gjort sig skyldig till mordet på G. Bakgrunden till målet var följande. T och G var grannar och hade hälsat på varandra vid något enstaka tillfälle. En dag hittade hemtjänstpersonalen G död i sin lägenhet. Hon hade blivit knivhuggen. Flera män fick därefter lämna DNA-prover, och utifrån en DNA-träff uppstod misstankar mot grannen T.

---

¹²¹ Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 26 juli 2021 i mål nr. B 978-21.

¹²² Hovrätten för Västra Sveriges dom den 5 oktober 2021 i mål nr. B 4104-21.

Hovrätten dömde T för mord. Avseende påföljden konstaterade hovrätten att det förelåg flera försvårande omständigheter. T hade avsiktssuppsåt. G mördades i sitt hem. Hon var 77 år, sjuk och saknade möjlighet att försvara sig. G åsamkades betydande skador innan hon mördades. När hon hittades var hennes blöja trasig och hennes underbyxor var neddragna. Vissa av skadorna tyder på att hon utsattes för sexuellt våld. Efter helhetsbedömningen dömdes T till livstids fängelse.¹²³

I ”*Styckmordet i Karlskrona*”, ett fall som har fått stor medial uppmärksamhet, hade A och L hade gjort sig skyldiga till mordet på M. Bakgrunden till målet var följande. L och A var ett par. A var adoptivson till M. L och A var engagerade i en ideell förening till vilken M fört över en större summa pengar. Paret bodde i M:s lägenhet. Den 27 juli 2020 anmälde A att M var försvunnen. På grund av en rad besvärande vittnesmål och att M:s blod anträffats i lägenheten anhölls paret den 28 juli 2020. Sökingsatsen efter M:s kvarlevor pågick ända fram till den 30 oktober 2021 då L erkände mordet. Den 25 juli 2021 hade det bestämts att M skulle komma och besöka lägenheten. Han dödades i samband med besöket och styckades sedan.

Hovrätten dömde L och A för mord och brott mot griftefrid. Avseende påföljd konstaterade hovrätten först och främst att L och A agerade med avsiktssuppsåt. Mordet på M föregicks av *noggrann planering*, däri ingick även styckningen. Därtill kommer omständigheter som medför att gärningen är *särskilt hänsynslös*. M kom, som överenskommet, till lägenheten i syfte att träffa sin son A, en närstående. Han var helt ovetande att mötet var allt annat än familjärt. Attacken utövades med stor brutalitet och han hade ingen möjlighet vare sig att komma undan eller att försvara sig. Han slogs med flertalet slag med en stor och tung skiftnyckel och han fick därigenom omfattande frakturskador på skallen. L och A var dessutom i numerärt överläge. Det saknades skäl att särskilja L eller A i straffvärdeshänseende. Efter helhetsbedömningen framstod mordet enligt hovrätten som så kvalificerat allvarligt att både L och A dömdes till livstids fängelse.¹²⁴

---

¹²³ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 19 augusti 2021 i mål nr. B 4155-21.

¹²⁴ Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 14 september 2021 i mål nr. B 2382-21.

I ”Branden” hade A gjort sig skyldig till mordet på sin sambo N. Han dödade henne genom att tilldela henne slag mot huvudet med en hammare. Därefter anlade han eld i den gemensamma lägenheten i Sundsvall.

Hovrätten dömde A för mord. Hovrätten ställde sig bakom tingsrättens skäl i valet av påföljd. Enligt tingsrätten var gärningen brutal. A agerade med avsiktsuppsåt. Förloppet innebar *svårt lidande* för N. Våldet var kraftigt och upprepat, hon mottog åtminstone 11 slag med hammaren och skallskadorna var omfattande. Hon hade skador som kan utgöra avvärjningsskador. Enligt tingsrätten var gärningen också *särskilt hänsynslös* eftersom brottet riktade sig mot sambon, förövades under brutala former i det gemensamma hemmet och dessutom täcktes N över med brännbart material och branden anlades medan hon var vid liv. Efter helhetsbedömningen framstod mordet som så kvalificerat allvarligt att A dömdes till livstids fängelse.¹²⁵

I ”MC-mordet” fanns det sex tilltalade. I målet hade H, R, F, A.K, M och C gjort sig skyldiga till mordet på N och ett mordförsök på N:s vän A.N.Z. Bakgrunden till målet vad följande. N hade kopplingar till ett MC-nätverk. H, R, F och A.K hade kopplingar till ett annat nätverk, där R varit ledargestalt. Det fanns motsättningar mellan nätverken. Under en kväll i april 2020 besköts en bil vid en bensinstation. Föraren, N, avled senare på sjukhus. Vännen som satt med som passagerare klarade sig fysiskt oskadd.

Hovrätten dömde H, R, F, A.K, M och C för mordet på N och för mordförsöket på A.N.Z. De tilltalade hade olika roller i mordet, och påföljden skiljde sig därför åt. Vad gäller H, R, F och A.K ställde sig hovrätten bakom tingsrättens bedömning. Skjutningen föregicks av en *noggrann och omfattande planering*. Den bär tydligt en prägel av avrättning. Förmildrande omständigheter saknas. Efter helhetsbedömningen dömdes H, R, F och A.K till fängelse på livstid.¹²⁶ Eftersom M och C ådömdes andra fängelsestraff återkommer jag till dem i avsnitt 5.2.3 och 5.2.5 nedan.

---

¹²⁵ Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 8 november 2021 i mål nr. B 1388-21.

¹²⁶ Göta hovrätts dom den 29 oktober 2021 i mål nr. B 2423-21.

5.2.2 Slutsatser om livstids fängelse

För de sju rättsfall där de tilltalade dömdes till livstids fängelse ska omständigheterna enligt NJA 2021 s. 32, *"Mordet med kökskniven"*, vara allvarigare än vad de för mord alltid är (se avsnitt 5.1.1). I samtliga fall i rättsfallsstudien var omständigheterna mycket allvarliga och i en stor majoritet av fallen förelåg sådana omständigheter som särskilt ska beaktas för att livstids fängelse ska komma i fråga enligt BrB 3 kap. 1 §. Ibland kommer dessa omständigheter fram uttryckligen i domskälen; i två fall nämns tre sådana,¹²⁷ i två fall nämns två sådana¹²⁸ och i två fall nämns en sådan.¹²⁹ *"Grannmordet i Uddevalla"* är ett atypiskt rättsfall i den meningen att inga särskilda omständigheter över huvud taget framgår av domskälen. Andra försvårande omständigheter nämns i stället. I NJA 2021 s. 32 konstaterar Högsta domstolen, som nämnts ovan, att för att andra förhållanden än de som nämns i BrB 3 kap. 1 § ska kunna leda till livstids fängelse krävs att de har samma tyngd som de som redan finns uppräknade, och att det i sådant fall bör iaktas restriktivitet.

När omständigheterna inte framkommer uttryckligen kan det vara svårt att veta om hovrätterna avser att de ska föreligga mer underförstått eller inte alls. I *"Styckmordet i Karlskrona"* kan man exempelvis fråga sig om det gärningen ändå inte föregicks av särskild förslagenhet, eftersom brottsoffret lurades till sin sons lägenhet i tro att mötet var familjärt. I *"Rånmordet"* dödades brottsoffret när han blev rånad, och man kan fråga sig om det inte innebär att annan brottslighet främjades. Därutöver beaktade hovrätten att brottsoffret befann sig nära sitt hem för att utföra sysslor, vilket skulle kunna ge anledning att gärningen ska beaktas som särskilt hänsynslös, men omständigheten nämns inte uttryckligen i domskälen. Enligt min uppfattning kan det möjligtvis bero på det Högsta domstolen förklarade i NJA 2021 s. 583, nämligen att det inte är tillräckligt med ett exempel på hänsynslöshet för att gärningen ska beaktas som särskilt hänsynslös (se avsnitt 5.1.3).

---

¹²⁷ *"Grannfejden"* (planering, förslagenhet och särskilt hänsynslös) och *"Mordet på resecentrum"* (planering, svårt lidande och särskilt hänsynslös).

¹²⁸ *"Styckmordet i Karlskrona"* (planering och särskilt hänsynslös) och *"Branden"* (svårt lidande och särskilt hänsynslös).

¹²⁹ *"Rånmordet"* (svårt lidande) och *"MC-mordet"* (planering).

Förmodligen har hovrätten alltså efter en helhetsbedömning inte ansett att gärningen ska anses särskilt hänsynslös.

Om omständigheterna endast framgår när man ”läser mellan raderna” kan detta, enligt min mening, skapa otydlighet och bedömningen blir inte lika transparent. Lägg därtill att de domskäl som avser påföljden ofta är påfallande korta i jämförelse med de som avser skuldfrågan, ibland bara några meningar (se ”*Grannmordet i Uddevalla*” och ”*MC-mordet*”). Å ena sidan är det naturligt att skuldfrågan tar större utrymme än påföljdsfrågan, och det vore inte skäligt om hovrätten behövde motivera straffmätningen in absurdum. Å andra sidan ska den dömde kunna förstå varför han eller hon dömts till livstids fängelse i stället för ett tidsbestämt straff.

Det är alltså inte lätt att begripa om hovrätterna ansett att särskilda skäl för livstid enligt BrB 3 kap. 1 § förelegat såvida detta inte bokstavligen kommit till uttryck i domskälen. Det blir inte lättare av att domskälen ofta, enligt min uppfattning, är röriga. ”Vanliga” försvårande omständigheter sammanblandas med de som särskilt ska beaktas enligt BrB 3 kap. 1 § (se ”*Mordet på resecentrum*” och ”*Rånmordet*”) och det är inte alltid helt tydligt vilka faktorer som ingår i vilken omständighet (se ”*Grannfejden*”). I vissa rättsfall uttrycks dessutom omständigheterna i en lite annorlunda form än lagtexten i BrB 3 kap. 1 §. I ”*Grannfejden*” föregicks gärningen av *viss* planering, inte noggrann, och av *viss* förslagenhet, inte särskild. Frågan är om det har betydelse för straffvärdet, och i så fall vilken.

Vidare kan det konstateras att uppsåtets form spelar stor roll för straffvärdet, vilket även Högsta domstolen förklarade i NJA 2021 s. 32.¹³⁰ I samtliga rättsfall förelåg avsiktssuppsåt. Det kan slutligen vara intressant att nämna något om hur frekvent respektive omständighet i BrB 3 kap. 1 § förkommit i rättsfallen. Noggrann planering förelåg i fyra fall.¹³¹ Särskild förslagenhet förelåg i ett fall.¹³² Syfte att främja annan brottslighet förelåg inte i något fall. Svårt lidande förelåg i tre av fallen.¹³³ Särskilt hänsynslös förelåg i fyra fall.¹³⁴

---

¹³⁰ NJA 2021 s. 32, p. 31.

¹³¹ ”*Grannfejden*”, ”*Styckmordet i Karlskrona*”, ”*MC-mordet*” och ”*Mordet på resecentrum*”.

¹³² ”*Grannfejden*”.

¹³³ ”*Rånmordet*”, ”*Branden*” och ”*Mordet på resecentrum*”.

¹³⁴ ”*Grannfejden*”, ”*Styckmordet i Karlskrona*”, ”*Branden*” och ”*Mordet på resecentrum*”.

5.2.3 *Straff i den övre delen av straffskalan, 17–18 år*

I tre rättsfall dömdes de tilltalade till ett fängelsestraff i den övre delen av straffskalan. I ”*Skulden*” hade S och G gjort sig skyldiga till mord på Z. Under mordkvällen hade S, G, M.K och M.G begett sig till Z, som var på besök i sin fars bostad i Linköping, för att sällskapet skulle inkassera en skuld som S uppgett att Z haft till honom. M.G gick först och förmådde fadern att släppa in henne. Därefter trängde männen sig in och våld utövades mot Z med en kniv och en hammare. Z avled till följd av sina skador.

Hovrätten dömde S och G för mord. Avseende påföljden konstaterade hovrätten att det förelåg flera försvårande omständigheter. För det första föregicks gärningen av *planering* att utöva våld, vilket de medhavda tillhyggena visade på. För det andra präglades tillvägagångssättet av en *viss förslagenhet* eftersom M.G lurade sig in i faderns bostad för att resterande i sällskapet på så sätt obehörigen kunde tränga sig in i lägenheten. För det tredje präglades gärningen av *särskild hänsynslöshet* eftersom gärningsmännen var i numerärt överläge, gärningen begicks inför fadern i dennes hem, där även Z tillfälligt vistades, och fadern utsattes för våld för att komma åt Z. Våldet var kraftigt och relativt omfattande samt innebar att Z i vart fall i en kort stund upplevde svår smärta. Hovrätten konstaterade att det, utöver att gärningen begicks med likgiltighetsuppsåt, inte förelåg några förmildrande omständigheter. Vidare konstaterade hovrätten att straffvärdet klart översteg 16 års fängelse men att omständigheterna vid en samlad bedömning inte är av så kvalificerat slag att de föranledde livstids fängelse. Efter helhetsbedömningen ansågs omständigheterna ändå vara så försvårande att S och G dömdes till 18 års fängelse.¹³⁵

I ”*Svartsjukedramat*” hade C.S gjort sig skyldig till mordet på C.O Bakgrunden till målet var att C.O befann sig i sin lägenhet tillsammans med sin vän S och sin inneboende A. Den natten befann sig även C.S, A:s pojkvän i lägenheten. Under kvällen, när C.O låg i soffan och sov, högg C.S honom tre gånger. C.O avled till följd av skadorna.

Hovrätten dömde C.S för mord. Avseende påföljd konstaterade hovrätten att det föreligger flera försvårande omständigheter. Gärningen skedde med avsiktsuppsåt i C.O:s

---

¹³⁵ Göta hovrätts dom den 1 december 2021 i mål nr. B 2775-21.

hem medan han sov och hade ingen möjlighet att försvara sig. Avseende förmildrande omständigheter begicks mordet under påverkan av en allvarlig psykisk störning, men utgjorde ändå inte någon sådan omständighet som skulle beaktas i straffvärdesbedömningen. Efter helhetsbedömningen dömdes C.O till 18 års fängelse.¹³⁶

I ”MC-mordet” (se avsnitt 5.2.1 och 5.2.5) gjordes en annan bedömning för M, som också dömdes för mordet på N och för mordförsöket på A.N.Z. M:s roll i mordet var att förvara och leverera mordvapnet. Hovrätten konstaterade att M vidtagit åtgärder som varit nödvändiga förutsättningar för skjutningen, men att han däremot inte varit delaktig i någon noggrann eller omfattande planering. M dömdes till 17 års fängelse.¹³⁷

5.2.4 Slutsatser om fängelse i den övre delen av straffskalan

Generellt kan sägas att de tre rättsfallen där den tilltalade dömts till ett fängelsestraff i den övre delen av straffskalan, är olika varandra i karaktär. I ”Skulden” resonerade hovrätten kring tre omständigheter som särskilt ska beaktas enligt BrB 3 kap. 1 §: gärningen ansågs vara särskilt hänsynslös, tillvägagångssättet präglades av viss förslagenhet och föregicks av en planering att åtminstone utöva våld. Ändå dömdes de två tilltalade till ett tidsbestämt fängelsestraff och inte till fängelse på livstid. Kanske kan det bero på likgiltighetsuppsåtet, kanske kan det bero på att det finns en skillnad mellan en viss förslagenhet och en särskild förslagenhet respektive en planering och en noggrann planering.

Skälet till att gärningen i ”Svartsjukedramat” föranledde ett straff i den övre delen av straffskalan är förmodligen avsaknaden av förmildrande omständigheter (trots att den tilltalade led av en allvarlig psykisk störning) i kombination med förekomsten av försvårande sådana, däribland avsiktsuppsåtet. Skälen i ”MC-mordet” är emellertid, enligt min uppfattning, allt annat än glasklara. När påföljden diskuterades i domskälen konstaterade hovrätten att skjutningen närmast bär prägel av en avrättning och att den föregicks av noggrann och omfattande planering (skäl som ska beaktas särskilt enligt BrB 3 kap. 1 §). Däremot konstaterades att M inte var del i någon sådan planering och därför

---

¹³⁶ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 16 september 2021 i mål nr. B 4353-21.

¹³⁷ Göta hovrätts dom den 29 oktober 2021 i mål nr. B 2423-21.

bedömdes straffvärdet motsvara 17 års fängelse. Det är enligt min mening inte mycket till motivering.

5.2.5 Normalstraffet, 16 år

I fem rättsfall dömdes de tilltalade till det nya normalstraffet, 16 års fängelse. I "Nödvärnet" hade A gjort sig skyldig till mordet på E. Bakgrunden var att S och F körde bil och förföljdes av E. De ringde A, F:s far, och parkerade vid dennes bostad. E angrep S och F. S slogs till marken och sedan startades handgemäng med F. A kom ut, avlossade ett vapen mot E och gjorde sig sedan av med vapnet och hylsorna. E avled efter ungefär två månaders sjukhusvård. Enligt hovrätten hade A rätt till nödvärn, BrB 24 kap. 1 §, på grund av det pågående brottsliga angreppet mot S och F. Däremot var våldet uppenbart oförsvarligt och han hade inte svårligen kunnat besinna sig, BrB 24 kap. 6 §.

Hovrätten dömde A för mord. Avseende påföljden konstaterade hovrätten att A använde ett skjutvapen mot vitala delar av E:s kropp och efter skotten sparkade han mot E när denne fallit till marken. Gärningen karaktäriserades av en inte obetydlig brutalitet, vilket i samband med avsiktssuppsåtet gör den mycket allvarlig. Dock föregicks den inte av någon planering och den präglades inte av någon förslagenhet. Som förmildrande omständighet beaktades att A gick för långt i en nödvärnssituation, BrB 29 kap. 3 § 2 st. p. 5. Efter helhetsbedömningen dömdes A till 16 års fängelse.¹³⁸

I "Psykosen" hade I gjort sig skyldig till mordet på sin far B. Bakgrunden till målet var följande. B var 90 år gammal och bodde i en lägenhet med sin dotter I och hennes sambo T. B var sjuk och hade palliativ vård i sitt hem. Morgonen den 2 augusti 2020 inkom ett larmsamtal där T berättade att I var psykotisk och hade stuckit sin far med en kniv. Ambulans kom och B vårdades på sjukhus men avled några dagar senare. Trots att gärningen begicks under ett psykotiskt tillstånd, en allvarlig psykisk störning, ansåg hovrätten att I var i tillräcklig grad medveten om sitt handlande och att hon handlat med direkt uppsåt att döda.

---

¹³⁸ Göta hovrätts dom den 5 november 2021 i mål nr. B 3092-21.

Hovrätten dömde I för mord. Avseende påföljden ansåg hovrätten att det fanns synnerliga skäl att döma till fängelse enligt BrB 30 kap. 6 §. Vissa omständigheter var försvårande, såsom att B på grund av sin ålder och sjukdom var helt försvarslös och att han angreps hemma i sin säng av sin dotter. Gärningen begicks med avsiktssuppsåt. Det var dock inte fråga om ett så kvalificerat hänsynslöst handlande som talar för livstids fängelse. Händelseförloppet får antas varit hastigt och våldet avsåg endast ett knivhugg. B synes inte ha uppenbart lidit. Gärningen var en impulshandling utan motiv. Händelsen hade antagligen aldrig skett om I inte var psykotisk. Dessutom hade I nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd eller anpassa sitt handlande efter en sådan insikt, BrB 29 kap. 3 § 2 st. p. 2. Efter helhetsbedömningen dömdes I till 16 års fängelse.¹³⁹

I "*Mordet i Lesjöfors*" hade J gjort sig skyldig till mordet på K. Bakgrunden till målet var följande. J och K var goda vänner. Den aktuella dagen drack de alkohol och begav sig till J:s hus. Under kvällen avled K i huset och en vecka senare hittades han i huset av polis. Undersökningen gav stöd för att bråk eller tumult förekommit i huset. Den sammantagna skadebilden talade starkt för att K utsatts för ett stort antal våldsmoment, främst mot huvudet, en del med stor kraft.

Hovrätten dömde J för mord. Avseende påföljden konstaterade hovrätten att våldet J utövade mot K var mycket omfattande och besinningslöst. Den rättsmedicinska utredningen talade för att slagen skedde med J:s knytnävar och armbågar. Trots att våldet till sin karaktär typiskt sett kunde medföra svårt lidande var det oklart hur länge K var vid medvetande och plågades. J handlade med likgiltighetsuppsåt. Dödandet var till synes en impulshandling och J lider av ADHD vilket torde ha inverkat på hans impulskontroll, BrB 29 kap. 3 § 1 st. 2 p. Hovrätten tog även hänsyn till ett billighetskäl, nämligen att J uppgav att han genomförde återupplivningsförsök, BrB 29 kap. 5 § 1 st. 4 p. Efter helhetsbedömningen dömdes J till 16 års fängelse.¹⁴⁰

I "*Knivmordet i Malmö*" hade A gjort sig skyldig till mordet på M. Bakgrunden till målet var följande. M befann sig i sin bostad med en vän. Vännern uppgav att tre personer kom

---

¹³⁹ Göta hovrätts dom den 3 augusti 2021 i mål nr. B 2147-21.

¹⁴⁰ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 9 augusti 2021 i mål nr. B 3898-21.

till bostaden, varav en attackerade M med kniv eller knivliknande föremål. När polis kom till platsen namngavs gärningsmannen som A. M avled senare av skadorna.

Hovrätten dömde A för mord. Avseende påföljden konstaterades att det framkommit såväl förmildrande som försvårande omständigheter. De försvårande omständigheterna var följande. Angreppet skedde i nära anslutning till M:s bostad. Han var vid medvetande en relativt lång stund efteråt, poliserna vittnade om att han var kontaktbar och svarade adekvat på frågor – en av poliserna uppgav att han därför trodde att M skulle överleva. Med andra ord måste han ha lidit under en inte helt kortvarig tid. De förmildrande omständigheterna var att A handlade med likgiltighetsuppsåt och att gärningen framstår som en impulshandling. Efter helhetsbedömningen dömdes A till 16 års fängelse.¹⁴¹

I ”MC-mordet” (se avsnitt 5.2.1 och 5.2.3) gjordes ytterligare en annan bedömning för C, som också dömdes för mordet på N och för mordförsöket på A.N.Z. C:s roll i mordet var att lura N och A.N.Z till platsen där de besköts och att genomföra en avledningsmanöver i centrum, genom att avlossa sitt vapen någon annan stans för att polisen skulle åka till en annan del av staden. Liksom för M, vilket redogjordes för ovan i 5.2.2., konstaterade hovrätten att han vidtagit åtgärder som var nödvändiga förutsättningar för skjutningen, men att han inte var delaktig i någon noggrann eller omfattande planering. C dömdes till 16 års fängelse.¹⁴²

5.2.6 *Slutsatser om normalstraffet*

Generellt kan sägas att i de fem rättsfallen där den tilltalade dömts till 16 års fängelse föreligger det inte i något av fallen några omständigheter som ska tala för livstids fängelse enligt BrB 3 kap. 1 §. I två av fallen, ”Nödvärnet” och ”MC-mordet” kommer detta fram uttryckligen. I samtliga fall föreligger det däremot såväl förmildrande som försvårande omständigheter. I en majoritet av fallen hade den tilltalade haft likgiltighetsuppsåt för gärningen. Den tilltalade hade graverande nog avsiktsuppsåt i två av fallen, ”Psykosen” och

---

¹⁴¹ Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 27 augusti 2021 i mål nr. B 2584-21.

¹⁴² Göta hovrätts dom den 29 oktober 2021 i mål nr. B 2423-21.

”Nödvärnet” men möjligen beaktades de förmildrande omständigheterna (att den tilltalade var psykotisk och led av en allvarlig psykisk störning respektive hade rätt till nödvärn) i en sådan utsträckning att straffvärdet ändå inte ansågs vara högre än 16 år.

5.2.7 *Straff i den nedre delen av straffskalan, 10–15 år*

Endast i ett rättsfall, ”*Knivmordet i Sundom*” dömdes den tilltalade till ett straff i den nedre delen av straffskalan. I målet hade L gjort sig skyldig till mordet på T. Bakgrunden till målet var följande. Parterna hade känt varandra i flera år och haft någon slags relation. Bägge hade missbruksproblem och relationen var bitvis konfliktfylld. I målet fanns beskyllningar att parterna sedan tidigare misshandlat varandra. En förmiddag i april 2021 ringde L till 112 samt uppgav att hon huggit en kniv i T. Han avled kort därefter.

Hovrätten dömde L för mord och anslöt sig i stora delar till tingsrättens bedömning i påföljdsfrågan. Händelsen utspelade sig i T:s hem och han hade uppmanat henne att lämna lägenheten en stund innan. Knivhugget innebar en inte obetydlig stunds lidande för T, åtminstone några minuter. Hugget måste ha skett plötsligt. Gärningen var däremot impulsiv och föregicks dessutom av en ömsesidig konflikt. Straffvärdet ansågs uppgå till 16 års fängelse. Med beaktande av billighetshänsyn i BrB 29 kap. 5 § 1 st, att L ringde 112 och försökte genomföra hjärt- och lungräddning (4 p) och att hon erkände att det var hon som högg T (5 p), sänktes straffet med ett år. Efter helhetsbedömningen dömdes alltså L till 15 års fängelse.¹⁴³

5.2.8 *Slutsatser om straffskalans nedre del*

Billighetsskäl i BrB 29 kap. 5 § innebär att det enda fallet i rättsfallsanalysen där den tilltalade dömdes till ett straff i den nedre delen av straffskalan, egentligen har ett straffvärde som motsvarar normalstraffet för mord. Annorlunda uttryckt har rättsfallet bytt kategori på grund av billighetsskäl. I domskälen konstateras det att L:s gärning har likheter med gärningen i prejudikatet NJA 2021 s. 377, och i båda fallen förelåg såväl förmildrande som försvårande inslag. Straffvärdet i prejudikatet var 14 år och liknande billighetsskäl föranledde en straffsänkning om ett år och därmed ett straffmättningsvärde på 13 år. Mot

---

¹⁴³ Hovrätten för Övre Norrlands dom den 26 augusti 2021 i mål nr. B 678-21.

bakgrund av att omständigheterna i förevarande fall är så pass lika omständigheterna i NJA 2021 s. 377 går det att fundera över varför det skiljer sig två år fallen emellan, i straffvärdehänseende.

5.3 Avslutande kommentarer om straffet för mord i rättspraxis

I avsnitten ovan har jag kartlagt hur domstolarna bestämt påföljder i mordfall i och med reformen av mordbestämmelsen och preciseringen av vilka omständigheter som särskilt ska beaktas som skäl för livstids fängelse. Jag har även reflekterat över de helhetsbedömningar som gjorts och sökt utröna vad det är som föranlett ett visst straff. På så sätt hoppas jag bidra med någon slags överblick eller helhetsbild.

Slutsatser har dragits i anslutning till respektive grupp, nämligen de sju fall där påföljden blev livstids fängelse, de tre fall där påföljden blev ett tidsbestämt fängelsestraff i den övre delen av straffskalan, de fem rättsfallen där påföljden blev det nya normalstraffet om 16 års fängelse respektive det enda fallet där påföljden blev ett straff i den nedre delen av straffskalan. I detta avsnitt ges några avslutande kommentarer. Redan inledningsvis vill jag reservera mig för att det är vanskligt att dra generella slutsatser baserat på ett underlag om endast 14 rättsfall. Det gäller inte minst för de kategorier som innehållit få rättsfall.

Sammanfattningsvis har lagstiftaren och Högsta domstolen givit en bild av vilken slags gärning som ska föranleda vilket slags fängelsestraff. Livstids fängelse ska komma i fråga när omständigheterna framstår som allvarligare än de alltid är i ett mordfall, ett straff i den övre delen av straffskalan när omständigheterna är försvårande men inte av sådant slag att livstids fängelse är aktuellt, normalstraffet på 16 år när det finns såväl försvårande som förmildrande inslag eller ingetdera och ett straff i den nedre delen av straffskalan när förmildrande inslag ger övervikt. Min generella uppfattning är att hovrätternas påföljder i de 14 fallen huvudsakligen står i harmoni med den bilden. För att exemplifiera har omständigheterna, i de fall där hovrätterna dömt de tilltalade till livstids fängelse, varit mycket graverande. I samtliga fall förutom ett har särskilda omständigheter enligt BrB 3 kap. 1 § ansetts föreligga.

För samtliga 14 fall i rättsfallsstudien är domskälen påfallande korta och röriga när det gäller påföljdsfrågan i jämförelse med skuldfrågan. Det är naturligtvis befogat att

skuldfrågan upptar ett större utrymme, men beklagligt om det sker på bekostnad av påföljdsfrågan. Lägg därtill att påföljdsdelen ofta är koncis och rabblande. Det är inte helt lätt att begripa vad som beaktats inom ramen för en särskild omständighet, och ibland är det inte helt lätt att förstå om den omständigheten förelegat överhuvudtaget. Svårast av allt är att begripa vad som vägt tyngst åt det ena eller det andra hållet i helhetsbedömningen. Det framstår som klart att domskälen inte helt och hållet är transparenta i avseendet att domstolens reella bedömning i påföljdsfrågan förmodligen inte överförts på pränt. Det kan vara problematiskt i förutsebarhetshänseende och rättvisehänseende såväl för den tilltalade som för brottsoffrets anhöriga och allmänheten i stort om det inte i en acceptabel mån går att begripa varför påföljden blev som den blev i ett enskilt fall.

Det har i föregående kapitel framgått att syftet med 2020 års ändring av mordbestämmelsen är en strängare rättstillämpning av straffet för mord och att livstidsstraffet blir normalstraffet på så sätt att det förutsätts utdömas i en majoritet av fallen. En rättsfallsstudie om 14 rättsfall kan naturligtvis inte användas som något hållbart statistiskt underlag. Det faktum att påföljderna blev livstids fängelse i sju av 14 fall, nästan en majoritet, kan kanske ändå ge en viss, om än svag, fingervisning om att syftet uppfyllts.

6 Kriminalpolitiska reflektioner

Den straffrättsliga synen på brott förändras i takt med tiden och den kriminalpolitiska kursen byter riktning därefter. Samspelet mellan juridik, politik och moral är bredare och djupare för straffrätten än för något annat juridiskt område.¹⁴⁴ Följande avsnitt syftar till att reflektera över den förändrad kriminalpolitiken. Inledningsvis diskuteras en alltmer politiserad kriminalpolitik. Sedan diskuteras frågan vem som är kriminalpolitikens nyckelperson; är det brottslingen, offret eller kanske någon annan? Slutligen klargör jag begreppen rättvisa och moral, vilka ofta kastas runt i den kriminalpolitiska debatten.

6.1 En politiserad och postpolitiserad kriminalpolitik

Synen på straffrättens syfte har förändrats med tiden. Under stora delar av förra seklet var straffrättspolitiken defensivt inriktad och uppfattningen var att straffrätten syftar till att motverka maktmissbruk. Den debatt som fanns fördes huvudsakligen mellan jurister och andra experter och påföljdssystemet var således inte någon större politisk fråga. I tomrummet som uppstod när tron på individualpreventionen föll avskaffades flera tidsobestämda påföljder och ambitionen var att minska användningen av frihetsberövande påföljder. Runt den tidsperioden trädde politikerna fram i rampljuset på den kriminalpolitiska scenen och därmed blev straffrättspolitiken mer offensivt inriktad. En allmän (miss)uppfattning har sedan dess varit att straffrätten har ett problemlösande syfte och repressionsnivån har som följd därav höjts.¹⁴⁵

Den kriminalpolitiska kursens riktning har vänt riktning och börjat att sträva bakåt. Många jurister har varit och är oroad över de senaste decenniernas kriminalpolitiska tendenser, däribland Victor. Han befarar att om politikernas dominans i kriminalpolitiken sprider ut sig kommer straffrättssystemet brytas sönder. På domstols- och verkställighetsnivån riskerar uppgifterna att gå från att tillämpa lagen sakligt och opartiskt till att manifesteras politiska värderingar. Victor frågar sig om denna dominans är ett uttryck

---

¹⁴⁴ Jareborg, *Misslyckade mord*, Kungl. Vetenskapsakademien 2006, s. 5.

¹⁴⁵ Stycket sammanfattar avsnitt 2.3.

för en verklighet där politikerförakt blir allt vanligare, populistiska partier får större utrymme och lobbyverksamhetens betydelse ökar. De traditionella ideologiernas inflytande minskar. Värden som saklighet, opartiskhet och sakkunskap minskar därmed i tyngd och löst baserade attityder och åsikter ökar i tyngd. Det hänvisas mer och mer till ”folk” eller ”det allmänna rättsmedvetandet” i den kriminalpolitiska debatten, där enigheten bland detta ”folk” eller sakligheten bakom ”folkets” uppfattning är av mindre betydelse. Den uppmärksamma läsaren känner igen dessa hänvisningar från avsnitt 4. Vidare fylls retoriken enligt Victor av stridstermer, orealistiska mål och ”markeringar” samtidigt som den rymmer kunskapsförakt och brist på förståelse för rättsstatliga principer.¹⁴⁶

Victor menar att med den ovan nämnda politikerrollen följer konsekvenser för straffsystemet. För att återknyta till kapitel 2 ovan spelar här grunderna för straffrätten en stor roll. På doms- och verkställighetsnivån ska systemet tillämpas enligt givna förutsättningar. För att saklighet, opartiskhet och likabehandling ska upprätthållas krävs det att straffsystemet är sammanhängande och konsekvent och att grundläggande principer tillämpas. För att systemet ska hålla ihop krävs det, på den politiska nivån, respekt för och stora kunskaper om systemet och dess grundläggande principer. När förändringar ska ske eller när något nytt ska komma till krävs det teknisk skicklighet. Det har historiskt sett förverkligats genom att det krävts starka skäl och enighet för förändringar och att jurister och andra experter givits tunga roller i beredningarna, vilka dessutom fått ta god tid.¹⁴⁷

När kriminalpolitiken har politiserats har lagstiftningsförfarandet ändrats. Lagstiftningstakten har ökat, expertutredningar har ersatts av politikerutredningar och departementspromemorior har blivit vanligare i stället för offentliga utredningar. När takten ökar riskerar lagens utformning att bli förbryllande och otillfredsställande. Lagstiftningen handlar i dag om att lugna en uppblödd debatt (kring exempelvis våldsbrott) och därmed visa handlingskraft och tillgodose opinionsuttryck. På så sätt blir lagstiftningen symbolisk. Jurister och andra experters roll förringas till en lagteknisk.¹⁴⁸

Andrew Ashworth är inne på samma spår som Victor. Han menar att kriminalpolitiska beslutsfattare är mer intresserade av röstförvärvningseffekter snarare än trista synpunkter

---

¹⁴⁶ Victor, Politik och straffsystem – ett drama under utveckling, Victor (red.), *Varning för straff*, s. 75–77.

¹⁴⁷ Victor, Politik och straffsystem – ett drama under utveckling, Victor (red.), *Varning för straff*, s. 72.

¹⁴⁸ Victor, Politik och straffsystem – ett drama under utveckling, Victor (red.), *Varning för straff*, s. 73–74.

från en jurist: ”principer måste respekteras” eller från en kriminolog: ”åtgärden kommer att bli verkningslös”.¹⁴⁹ Många kriminologer är av uppfattningen att vetenskapens inflytande på kriminalpolitiken har minskat de senaste decennierna.¹⁵⁰

Kriminalpolitiken bedrivs idag utan direkt koppling till *den faktiska* brottsligheten. Under de tre senaste decennierna har det, i den kriminalpolitiska debatten, lagts ökad betoning på våldsbrotten. Detta trots att den faktiska våldsbrottsligheten minskat under 2000-talet och 2010-talet. Det dödliga våldet låg länge på en konstant nivå och minskade till och med.¹⁵¹ Under de senaste åren har dock vad som kallas skjutningar ökat kraftigt bland unga gängkriminella, vilket har föranlett en uppgång i statistiken avseende dödligt våld.¹⁵² Det politiska intresset för våldsbrott hänger samman med synen på straffrätten som en lösare av samhällsproblem.¹⁵³ Jag menar att en kriminalpolitik utan koppling till den faktiska brottsligheten förvillar allmänheten i och med att den inte är transparent.

Något annat som är värt att reflektera över är att positiva data sällan utnyttjas politiskt. Förklaringen blir i stället negativ och uttrycks som ett misslyckande; när fängelsebeläggningsen minskade berodde det på sänkta narkotikastraff och när frekvensen för återfall tycks ta gått ner beror det på bristande effektivitet hos polisen.¹⁵⁴ Enligt mig riskerar bilden av brottsligheten därmed att bli än mer ensidig.

Robert Andersson och Roddy Nilsson beskriver dagens kriminalpolitik som en *postpolitisk* kriminalpolitik. Det strids inte om frågorna, det råder snarare konsensus. Konsensus råder inte bara för problemdefinitionen, att brottsligheten är ett omfattande och allvarligt samhällsproblem, utan även för lösningarna på problemet. Straffskärpningar fungerar som en universalmetod.¹⁵⁵

---

¹⁴⁹ Andrew, Inledning, Victor, (red.), *Varning för straff*, s. 16.

¹⁵⁰ Andersson & Nilsson, *Svensk kriminalpolitik*, s. 89.

¹⁵¹ Andersson & Nilsson, *Svensk kriminalpolitik*, s. 133, 292.

¹⁵² Brå, *Konstaterade fall av dödligt våld. En granskning av anmält dödligt våld 2020*, s. 31 och Brå, *Dödligt våld i den kriminella miljön*, s. 3.

¹⁵³ Andersson & Nilsson, *Svensk kriminalpolitik*, s. 133.

¹⁵⁴ Andersson & Nilsson, *Svensk kriminalpolitik*, s. 292–293.

¹⁵⁵ Andersson & Nilsson, *Svensk kriminalpolitik*, s. 213.

Under den postpoliska kriminalpolitiken har det skett något som kan kallas för en juridisk revolution. Genom ett antal kontroversiella domar har Högsta domstolen intagit en skarpare profil än tidigare. Enligt vårt svenska common law-system ska Högsta domstolen meddela prejudikat, men inte fungera som lagstiftare. Domarna ger upphov till två frågor. Den första frågan är om Högsta domstolen har överskridit sitt mandat. Den andra frågan handlar om maktindelningen mellan den verkställande och den dömande makten. Efter domarna fanns det en vilja hos regeringen att styra hur domstolarna dömer, vilket genererade kritik från juridiskt håll.¹⁵⁶

Avslutningsvis kan jag tillägga att jag känner igen den ovan beskrivna förändringen av kriminalpolitiken när jag följt straffet för mord. Här kanske någon vill invända med att tiderna och förutsättningarna förändras och att det därför är naturligt att straffrätten reformeras därefter, moderna problem kräver moderna problemlösningsmetoder. Naturligtvis måste lagstiftningen anpassas i takt med samhällsförändringar. Det är kanske inte heller aktuellt med en tillbakagång till den tiden när diskussionerna var rent lagtekniska och fördes experter emellan. Enligt min uppfattning är det dock uppenbart, mot bakgrund av vad som anförts ovan, att kriminalpolitiken blivit för politiserad och att jurister och i synnerhet kriminologer får för litet utrymme i samhällsdebatten.

6.2 Vem är kriminalpolitikens nyckelperson?

I den svenska nutida kriminalpolitiken har brottsoffret fått allt större fokus. Vi har fått Brottsoffermyndigheten och flera organisationer som tillvaratar brottsoffrets intressen, vilket naturligtvis är välkommet. I kriminalpolitiken har det blivit en viktig strategi att visa att man värnar om brottsoffret, men ofta handlar det om att höja straff eller få fler dömda.¹⁵⁷ Enligt min uppfattning har det under senare år lyfts fram i samhällsdebatten att rättssystemet tenderar att fokusera på och värna om brottslingen i stället för brottsoffret. På temat framhåller Träskman att det mot bakgrund av den förändrade kriminalpolitiken finns anledning att fråga sig vem som är kriminalpolitikens *nyckelperson*. Frågan är, hur stort fokus ska kriminalpolitiken ha på offret respektive brottslingen? Kanske är det varken

---

¹⁵⁶ Andersson & Nilsson, *Svensk kriminalpolitik*, s. 221–222. En av domarna i ”revolutionen” är NJA 2007 s. 194 (se avsnitt 5.1).

¹⁵⁷ Andersson & Nilsson, *Svensk kriminalpolitik*, s. 193.

brottslingen eller offret som är kriminalpolitikens nyckelperson. Kanske är det i stället ”jag själv”; en del av kollektivet, en del av den allmänna opinionen, en del av det allmänna rättsmedvetandet.¹⁵⁸

Jaget kan ha åsikter om att vissa gärningar är kriminaliserade eller inte, men måste samtidigt finna sig i missnöjet eftersom vårt samhälle är demokratiskt. Jagets roll i kriminaliseringen är att delta i den politiska debatten, och de kritiska synpunkterna riktar sig förmodligen mest till enskilda brottmålsdomar. Rättsmedvetandet säger till oss, universellt och internationellt, att straffen är för lindriga i praktiken och att brottslingarna blir behandlade alltför mildt. Att rättsmedvetandet är av den uppfattningen styrks enligt Träskman av all tillgänglig forskning, och för stora grupper är önskemålen inte bara att straffen ska vara längre, utan även hårdare vad gäller bland annat färre friheter och rättigheter för de fängslade.¹⁵⁹

Pudelns kärna i sammanhanget är, enligt Träskman, frågan om vad det egentligen betyder när allmänheten kräver hårdare tag och strängare straff. Uppfattningen byggs på vad opinionen *tror* är riktigt. Träskman menar att undersökningar har visat att det finns en övertygelse hos allmänheten om att brottsligheten år för år ökar, att kriminaliteten blir grövre och allvarligare och att brottslingarna blir mer och mer onda. Allmänhetens åsikter om vad som bör göras påverkas naturligtvis av denna övertygelse. När allmänhetens åsikter undersöks går det inte att säkert veta om deras uppfattning om straffens stränghet i verkligheten är korrekt eller inte. Det är vanligt att människor tror att straffen är mildare än vad de faktiskt genomsnittligen är i praktiken. Kunskapen som ligger till grund för straffskärpningsviljan är enligt Träskman varken objektiv, vetenskaplig eller över huvud

---

¹⁵⁸ Träskman, *Vem är kriminalpolitikens nyckelperson: brottslingen, brottsoffret eller ”jag” själv?*, s. 513.

¹⁵⁹ Träskman, *Vem är kriminalpolitikens nyckelperson: brottslingen, brottsoffret eller ”jag” själv?*, s. 510–511.

Träskman preciserar inte vad ”all tillgänglig forskning” är och han menar att det finns många undersökningar. Som exempel hänvisar han till en jämförande undersökning mellan de nordiska länderna, Bondeson, *Perceptions of Criminal Policy in Scandinavia*, Crime and Justice in Scandinavia 2005 och en dansk undersökning, Balvig, *Danskernes syn på straf*. Advokatsamfundet 2006.

taget säker. Det är massmedias uppfattning som ligger till grund för den bilden, och inte forskning.¹⁶⁰

Massmedia fungerar som allmänhetens språkrör, men massmedia kan också styra den allmänna opinionen. Hur medborgarnas attityd- och åsiktsbildning påverkas av massmedia är oklart, men massmedia utgör ett påtryckningsmedel som med stora resurser kan bedriva olika kampanjer.¹⁶¹ Träskman ifrågasätter hur ofta vi verkligen kan åtnjuta väl underbyggd, saklig och objektiv kriminaljournalistik. Han kritiserar massmedia för att uppfylla sin informationsplikt avseende straffrätten och brottsituationen på ett dåligt sätt. Träskman ifrågasätter att pressen ofta rapporterar om enskilda brott utifrån parter och människor i deras omgivning, i stället för kriminalpolitiken som en helhet. Han ställer sig även frågande till vad pressen gör för att stävja den riktning mot straffskärpningar som det allmänna rättsmedvetandet tagit.¹⁶²

Enligt Träskman visar emellertid flera undersökningar, överraskande nog, att människor som har en straffskärpningsanda ändrar sig när de presenteras konkret information, fler valmöjligheter och problematiken därmed utvecklas. Överraskande många föredrar sedan vård och behandling framför fängelse som sanktion. Mot bakgrund av det ställer sig Träskman frågan om vad det är dessa människor allmänheten egentligen vill. Enligt honom är en rimlig tolkning att åsikterna beror på att de egentligen besvarar frågan om samhället gör tillräckligt för att bekämpa brottsligheten och kontrollera brottslingarna. Allmänhetens svar på den frågan i sig är i sin tur nej, och strängare straff blir lösningen därav.¹⁶³

---

¹⁶⁰ Träskman, *Vem är kriminalpolitikens nyckelperson: brottslingen, brottsoffret eller "jag" själv?*, s. 512. Som exempel på undersökningar hänvisar Träskman till Pfeiffer, Windzio & Kleinmann, *Media Use and its Impacts on Crime Perception, Sentencing Attitudes and Crime Policy*, European Journal of Criminology.

¹⁶¹ SOU 1986:14, s. 41–43.

¹⁶² Träskman, *Vem är kriminalpolitikens nyckelperson: brottslingen, brottsoffret eller "jag" själv?*, s. 515.

¹⁶³ Träskman, *Vem är kriminalpolitikens nyckelperson: brottslingen, brottsoffret eller "jag" själv?*, s. 512–513. Som exempel på undersökning hänvisar Träskman till Balvig, *Danskeres syn på straff*, Advokatsamfundet 2006.

6.3 Några ord om etik

Den kriminalpolitiska debatten, och straffrätten överhuvudtaget, är sammankopplad med etik. I samhällsdebatten talas ofta om att en gärningsman förtjänar att straffas och att brottsoffret förtjänar upprättelse för rättvisans skull; rättvisa ska skipas. Därför finns det anledning att här reda ut begreppen.

Rättvisans kärna är hur människor behandlas, antingen rätt eller orätt.¹⁶⁴ Två typer av rättvisa kan särskiljas. Den ena är den formella, den andra är den materiella. Skillnaderna mellan typerna är att normen i den formella rättvisan kan mätas efter en måttstock, och normen i den materiella är något som kan motiveras rationellt.¹⁶⁵ Ett system som tilldelar eller fördelar något positivt eller negativt kommer alltid att vara orättvist på något sätt. Rättvisa är ett politiskt slagord, men enligt Jareborg är det oftast tom retorik.¹⁶⁶

Moral är i grund och botten vilket beteende som är anständigt gentemot andra. Det finns både juridiska och moraliska regler. De förra ställs upp av maktavare och är centrala för ett rättssystem. De senare är generaliseringar av när skäl finns för ett visst handlande, de är handlingsdirigerande och tar sikte på typsituationer. En person är ofta knuten till flera moraliska gemenskaper vilka kan utgöra de roller vi har som människa.¹⁶⁷

Den moraliska argumentationen gäller huvudsakligen vad en människa bör göra mot bakgrund av hur människans beteende påverkar andra människor inom en viss gemenskap. Här är det lätt att hamna i lojalitetskonflikt. Lojalitet är något som är absolut grundläggande för människan och så har det varit under tusentals år. Människans överlevnad har varit beroende av lojalitet mot den egna gruppen, och i den föddes moralen. Det finns inget som stärker grupp känslan mer än en gemensam fiende. Grupper skapar identiteter och en motsättning mellan ”oss” och ”dem”. Utvecklingen i det avseendet har gått mycket sakta. Under de senaste 200 åren har det emellertid börjat vända.¹⁶⁸

---

¹⁶⁴ Jareborg, *Prolog till straffrätten*, s. 109.

¹⁶⁵ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdlära*, s. 66.

¹⁶⁶ Jareborg, *Prolog till straffrätten*, s. 109–112.

¹⁶⁷ Jareborg, *Prolog till straffrätten*, s. 88.

¹⁶⁸ Jareborg, *Prolog till straffrätten*, s. 88–89, 97.

För att återknyta till juridik och moral kan sägas att juridik (och politik) ofta handlar om moral. Straffrätten är det juridiska område där den moraliska karaktären i bedömningar och beslut är tydligast, särskilt inom påföljdsbestämningen.¹⁶⁹ I den äldre straffrättshistorien var moralen central och på senare decennier har moralen åter gjort framsteg på straffrättens område. Många betraktar inte västvärldens utveckling av straff som någonting obehagligt eller felaktigt, men Jareborg beskriver framstegen som ett hot. Skillnaden mellan nu och då är att ”hotet” numer inte kommer från fanatiker eller tyranner utan helt vanliga, välmående människor.¹⁷⁰

I dag har straffrättsdebatten har blivit alltmer moralistisk, vilket har lett till en skillnad mellan ”oss och dem”. I diskussionen använts en alltmer militär terminologi och vissa grupper av människor betraktas som fiender snarare än medmänniskor. Att vissa brottslingar gjort något så klandervärt att de *förtjänar* att betraktas som fiender är en sak, men att låta straffsystemet påverkas av det är enligt Jareborg och Zila moraliskt korrumpierande. Om så sker riskerar vi att hamna i en situation där de ”goda” står mot de ”onda”. Jareborg och Zila poängterar vikten av att straffsystemet motverkar moralism och behåller sin självkritik.¹⁷¹

---

¹⁶⁹ Jareborg, *Prolog till straffrätten*, s. 101–103.

¹⁷⁰ Jareborg, Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik, Victor (red.), *Varning för straff*, s. 20.

¹⁷¹ Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, s. 94.

7 Några avslutande ord

Mord är ett brott som upprör och berör alldeles särskilt mycket. Förmodligen beror det på att brottet är ett av de absolut allvarligaste i brottsbalken och medför stora och oåterkalleliga konsekvenser för samtliga inblandade. Straffskalan för mord såg, efter brottsbalkens införande år 1965, likadan ut i över fyra decennier. Under de senaste 13 åren har straffskalan emellertid förändrats hela tre gånger. Förevarande uppsats har syftat till att utreda och analysera den senaste lagändringen av straffet för mord i ljuset av den svenska straffrättens principer och bestraffningsideologier samt den förändrade kriminalpolitiken.

Först och främst har reformerna av straffskalan och straffet för mord analyserats i uppsatsen. Även fast 2009 års lagändring också var straffskärpande gällde ändringen den tidsbestämda straffskalan. Värdet av proportionalitetsprincipen och en nyanserad straffskala hölls högt. Mot bakgrund av att domstolarna endast hade att välja mellan ett tidsbestämt straff på tio år å ena sidan och livstidsstraff å andra sidan framstår lagändringen enligt min uppfattning som fullt befogad och sakligt motiverad.

Trots högljudda juridiska protester genomfördes 2014 års lagändring, vilken syftade till att skärpa straffet för mord. Resultatet blev en lagteknisk katastrof och lagstiftaren fick bakläxa på legalitetskravet. Inför 2020 års lagändring låg fokus därför av uppenbara skäl på legalitetshänsyn. Kravet på legalitet är naturligtvis grundläggande men särskilt viktigt när det gäller ett så allvarligt brott som mord. Enligt min uppfattning råder inga större tvivel om att lagstiftaren lyckats med att tillgodose kravet genom att i lagtexten peka ut vilka omständigheter som särskilt ska beaktas för livstidsstraffet. Däremot kan lagändringen enligt min mening anmärkas på i flera andra avseenden.

Det går att ifrågasätta att lämpligheten av lagändringen inte övervägts. I ett bestraffningsideologiskt perspektiv kan det anmärkas på dels att humanitetshänsyn ekat tomt i förarbetena, dels att lagändringen knappast har motiverats utifrån sakliga grunder utan utifrån vad Jareborg och Zila kallar för expressiv allmänprevention. Lagändringen har blott en symbolisk betydelse. Under de senaste åren kan en ökning i statistiken avseende dödligt våld iakttas till följd av så kallade gängskjutningar. Enligt min uppfattning dominerar den kriminalpolitiska debatten i dagsläget av gängkriminalitet. Jag har fått

intrycket att många önskar att straffen ska skärpas mot bakgrund av gängvåldet med inkapacitering som argument, vilket inte minst gäller för mord. Det är emellertid ingen saklig motivering för en straffskärpning eftersom kriminaliseringar inte motiveras med individualprevention utan med allmänprevention. I förarbetena inför 2020 års lagändring finns inte heller några spår av gängkriminaliteten, vilket kanske beror på att den situationen eskalerat alltmer sedan ungefär när utredningen av straffet för mord inleddes.

Vidare kan det ifrågasättas att ambitionen angående en nyanserad straffmätning till synes har bleknat i jämförelse med ambitionen om hårdare tag, vilket innebär att proportionalitetsprincipen har fått ta ett steg tillbaka. Det går också att ifrågasätta ifall lagstiftaren detaljstyrt för hårt mot bakgrund av maktindelningen och eftersom det kan vara problematiskt att ange alltför tydliga kriterier för straffmätningen.

Sedan har straffet för mord i rättspraxis analyserats i uppsatsen. Med reservation för att 14 rättsfall är relativt få och att domskälen avseende påföljd är påfallande korta, kan vissa mer generella slutsatser dras. Visserligen verkar påföljderna inrymmas inom ramarna som lagstiftaren och Högsta domstolen ställt upp, vilket inte minst blir tydligt av att särskilda omständigheter enligt BrB 3 kap. 1 § förelåg i nästan alla livstidsfall, och att omständigheterna i fallen var mycket allvarliga. Mitt generella intryck är emellertid att det råder en viss förvirring kring hur omständigheterna ska tillämpas eftersom domskälen är så pass oklara. Förmodligen är det dock för tidigt att dra några slutsatser om hur lyckat det blev att precisera vilka särskilda omständigheter som ska beaktas för livstids fängelse, det återstår att se.

Uppsatsen har haft kriminalpolitiska inslag och det står klart att den förändrade kriminalpolitiken ligger till grund för reformerna av straffet för mord. Under mitten på 1990-talet utfärdade bland andra Ashworth, Jareborg, Victor och Träskman en ”angelägen varning” över den offensiva kriminalpolitikens oroande tendenser. Många av synpunkterna är enligt min mening direkt applicerbara på förändringen av straffet för mord: höjd repressionsnivå, hänvisningar till ”allmänheten” utan vidare utveckling, departementspromemorior, och brottet mot brottsbalkens systematik.

Som nämndes inledningsvis ser jag turerna kring straffet för mord närmast som ett exempel i raden av liknande åtgärder. Enligt min mening är det beklagligt att den kriminalpolitiska debatten ekar tom på vetenskap och information om den faktiska brottsligheten. Det största problemet i sammanhanget är enligt min mening allmänhetens

villfarelse om att straffrätten fungerar problemlösande. Ännu värre blir det av att det råder närmast kriminalpolitisk konsensus och därmed finns det en brist på utmanande eller alternativa synsätt och perspektiv.

En relevant invändning vore att det är helt riktigt att allmänheten ska få bestämma eftersom vi lever i en demokrati och eftersom all offentlig makt utgår från folket, RF 1 kap. 1 §. Problemet är enligt min mening att helheten inte blir transparent för allmänheten när debatten är för onyanserad, och risken för onda cirklar eller spiraler är därför hög. Det blir inte enklare av att moralismen ökat. Det är nämligen svårt att föra en saklig argumentation mot någon som huvudsakligen baserar sina argument på tro och moral. Undersökningarna som visar att det är vanligt att människor tror att straffen är mildare än vad de faktiskt är, är av särskilt intresse i sammanhanget. Samma gäller avseende undersökningarna som visar att människor som har en straffskärpningsanda ändrar sig när de presenteras konkret information och en utvecklad problematik. Det, om något, visar på behovet av en mer nyanserad kriminalpolitisk bild.

Läsaren bör observera att denna uppsats inte är avsedd som något ställningstagande i frågan om livstidsstraffets vara eller icke vara. I stället hoppas jag att jag har bidragit med en nyanserad helhetsbild. Enligt min mening är självkritik en dygd, så även i straffrätten.

Förmodligen är frågan om straffet för mord färdigdiskuterad åtminstone ett tag framöver. Förarbetena ger ett visst uttryck för brist på fler idéer. Det står klart att det kan vara svårt att balansera politisk vilja med ett legitimt straffsystem. Den gränsen tänjdes maximalt genom 2014 års lagändring. Balansen illustrerar den så kallade pingismatchen mellan politiker och jurister.

Ett litet spår av den postpolitiserade ”juridiska revolutionen” kan kanske återfinnas i NJA 2021 s. 32. I prejudikatet uttalas, som nämnts ovan, att utgångspunkten vid straffet för mord fortfarande är ett tidsbestämt straff, närmare bestämt 16 års fängelse. Det rimmar illa med lagstiftarens vilja att livstidsstraffet ska bli utgångspunkten för mord. Preciserandet av vilka omständigheter som särskilt ska beaktas för att livstidsstraffet ska komma i fråga har dock, av allt att döma, inneburit att lagstiftaren denna gång lyckats med straffskärpningen. På så sätt kanske livstidsstraffet ändå blir det nya normala.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1987/88:120 Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)

Prop. 2008/09:118 Straffet för mord m.m.

Prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m.

Prop. 2013/14:194 Skärpt straff för mord

Prop. 2018/19:138 Straffet för mord

Prop. 2021/22:17 Slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet

Statens offentliga utredningar

SOU 1986:14 Påföljd för brott. Om straffskalor, påföljdsval, straffmätning och villkorlig frigivning m.m.

SOU 2007:90 Straffskalan för mord

Departementsserien

Ds 2013:55 Skärpt straff för mord

Ds 2017:38 Livstidsstraff för mord

Övrigt offentligt tryck

Åklagarmyndighetens RättsPM 2011:6 Påföljd för mord – en sammanställning av domar meddelade efter den 1 juli 2009

Lagrådets yttrande den 6 februari 2014 Skärpt straff för mord

Bet. 2016/17:JuU16 Straffrättsliga frågor

Svea hovrätts yttrande den 30 november 2017 Yttrande över promemorian Livstidsstraff för mord (Ds 2017:38)

Uppsala universitets remissyttrande den 11 december 2017 Remiss av promemorian Livstidsstraff för mord Ds 2017:38 (Ju 2017/06954/L5)

Lagrådets yttrande den 2 maj 2019 Straffet för mord

Litteratur

Andersson, Robert & Nilsson, Roddy, *Svensk kriminalpolitik*, 2 uppl., Stockholm: Liber 2017

Ashworth, Andrew, Inledning. I: *Varning för straff*, Victor, Dag (red.), Stockholm: Fritzes Förlag 1995, s. 15–18

Asp, Petter, *Straffet för mord. En text om rollfördelning, styrkning, legalitet och kvalitet*, JP 2016, s. 147–170

Asp, Petter, Ulväng, Magnus & Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, 2 uppl., Uppsala: Iustus förlag 2013

Borgeke, Martin & Forsgren, Mikael, *Att bestämma påföljd för brott*, 4 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik 2021

Brottsförebyggande rådet, *Dödligt våld i den kriminella miljön*, 2020:4, <https://bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2020-04-02-dodligt-vald-i-den-kriminella-miljon.html>, hämtad 2020-02-26

Brottsförebyggande rådet, *Konstaterade fall av dödligt våld*, 2020, <https://bra.se/statistik/kriminalstatistik/konstaterade-fall-av-dodligt-vald.html>, hämtad 2020-02-26

Jareborg, Nils, *Misshyckade mord*, Ramberg, Jan, *Kontraktsrätten i nationellt, regionalt och globalt perspektiv*, Stockholm: Kungl. Vetenskapsakademien och Torsten och Ragnar Söderbergs stiftelser 2006

Jareborg, Nils, *Prolog till straffrätten*, Uppsala: Iustus förlag 2011

Jareborg, Nils, *Rättsdogmatik som vetenskap*, SvJT 2004, s. 1–10

Jareborg, Nils, Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik. I: *Varning för straff*, Victor, Dag (red.), Stockholm: Fritzes Förlag 1995, s. 19–37

Jareborg, Nils & Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, 6 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik 2020

Kleineman, Jan, Rättsdogmatisk metod. I: *Juridisk metodlära*, Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), 2 uppl., Lund: Studentlitteratur 2018

Lernerstedt, Claes, *Dit och tillbaka igen. Om individ och struktur i straffrätten*, Uppsala: Iustus förlag 2010

Träskman, Per Ole, *Vem är kriminalpolitikens nyckelperson: brottslingen, brottsoffret eller ”jag” själv?*, JT 2008/09, s. 497–515

Ulväng, Magnus, *Påföljdskonkurrens – problem och principer*, Uppsala: Iustus förlag 2005

Victor, Dag, Politik och straffsystem – ett drama under utveckling. I: *Varning för straff*, Victor, Dag (red.), Stockholm: Fritzes Förlag 1995, s. 57–77

von Hirsch, Andrew, *Proportionalitet och straffbestämning*, Uppsala: Iustus förlag 2001

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 2007 s. 194

NJA 2013 s. 376

NJA 2016 s. 3

NJA 2021 s. 32

NJA 2021 s. 377

NJA 2021 s. 583

Hovrätterna

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 23 oktober 2020 i mål nr. B 4404-20

Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 26 juli 2021 i mål nr. B 978-21

Göta hovrätts dom den 3 augusti 2021 i mål nr. B 2147-21

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 9 augusti 2021 i mål nr. B 3898-21

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 19 augusti 2021 i mål nr. B 4155-21

Hovrätten för Övre Norrlands dom den 26 augusti 2021 i mål nr. B 678-21

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 27 augusti 2021 i mål nr. B 2584-21

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 14 september 2021 i mål nr. B 2382-21

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 16 september 2021 i mål nr. B 4353-21

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 5 oktober 2021 i mål nr. B 4104-21

Göta hovrätts dom den 29 oktober 2021 i mål nr. B 2423-21

Göta hovrätts dom den 5 november 2021 i mål nr. B 3092-21

Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 8 november 2021 i mål nr. B 1388-21

Göta hovrätts dom den 1 december 2021 i mål nr. B 2775-21

Göta hovrätts dom den 22 december 2021 i mål nr. B 3480-21

Internetkällor

Cantwell, Oisín, *Nya mordlagen ett djupt genant fiasko*, Aftonbladet, 4/2 2016 (7/12 2021), <https://www.aftonbladet.se>

Martinsson, Dennis, *Straffet för mord – en pingismatch mellan politiker och jurister*, Gefle Dagblad 8/11 2018 (15/11 2021), <https://www.gd.se>